

॥ ಪ್ರತಿಪದಾಃ ॥

ಪುರಾಷಾಟ್—ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಇಂದ್ರನು | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಪುರುತಮಂ-
ಅತ್ಯಂತ ಪುಷ್ಟನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು | ವನಾನ—ನಾಶಮಾಡಿದನೋ | ಅ—ಆ ಒಡನೆಯೇ | ವೃತ್ರಹಾ—
ವೃತ್ರನಾಶಕನಾದ | ಇಂದ್ರಃ—ಇಂದ್ರನು | ನಾಮಾನಿ—ಉದಕಗಳನ್ನು | ಅಪ್ರಾಃ—ತುಂಬಿದನು |
ಪ್ರಾಸಹಃ—ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕವನೂ | ಪತಿಃ—ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನೂ | ತುವಿಷ್ವಾನ್—ಅಧಿಕವಾದ
ಧನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು | ಅಚೇತಿ—ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ | ಯಾದೀಂ—ಯಾವ ಫಲವನ್ನು |
ಉಶ್ಯಸಿ—ನಾವು ಆಶಿಸುವೆವೋ | ತತ್—ಅದನ್ನು | ಕರತ್—ಇಂದ್ರನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ.

॥ ಛಾಂದೋಃ ॥

ಶತ್ರುಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನು ಯಾವಾಗ ಅತ್ಯಂತ ಪುಷ್ಟನಾದ ವೃತ್ರನನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿ
ದನೋ, ಆ ಒಡನೆಯೇ, ವೃತ್ರನಾಶಕನಾದ ಅವನು ಉದಕಗಳನ್ನು ತುಂಬಿದನು. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಸೋಲಿಸತಕ್ಕ
ವನೂ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಒಡೆಯನೂ, ಅಧಿಕವಾದ ಧನವುಳ್ಳವನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನು ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.
ನಾವು ಯಾವ ಫಲವನ್ನು ಆಶಿಸುವೆವೋ ಅದನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನೆರವೇರಿಸಿಕೊಡಲಿ.

English Translation

When Indra, the destroyer of cities, had slain the most mighty
(Vritra), then he the Vritra-slayer filled the waters; he was manifest
(to all), the subduer of enemies, the lord of all, the most opulent; may he
do that which we desire to have done.

॥ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ॥

ನಿಷ್ಕೇವಲ್ಯಶಸ್ತ್ರಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯದ್ವಾವಾನ ಎಂಬ ಈ ಶುಕ್ಲನ್ನು ಯಾಜ್ಞಾಮಂತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪಠಿಸಿ
ಬೇಕೆಂದು ಆಶ್ಚಲಾಯನಶ್ರುತಸೂತ್ರದ—ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ ಧಾಯ್ಯಾ ಪಿಬಾ ಸುತಸ್ಯ ರಸಿನ ಇತಿ ಸಾಮು
ಪ್ರಗಾಠಃ ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ (ಆ. ೫-೧೫) ನಿವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಮಹಾವ್ರತೇಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶುಕ್ಲಿನ ನಿವಿ
ಯೋಗವಿರುವುದೆಂದು ಐತರೇಯಾದಣ್ಯಕದ ಪಂಚಮಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಯದ್ವಾವಾನೇತಿ ಧಾಯ್ಯಾ ಸೂದದೋಹಾಃ
ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ (ಐ. ಆ. ೫-೨-೨) ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತದ ಸೀತಿಕೆ.

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುನದಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ನದಿಗಳೆಂದರೇನು ಎಂಬ
ವಿಷಯವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿದೆ. ಯಾಸ್ಕರು ಲೋಕಶಬ್ದದ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಈ ರೀತಿ
ವಿವರಿಸಿದಾರೆ—

ನದ್ಯಃ ಕಸ್ಮಾನ್ನದನಾ ಭವಂತಿ ಶಬ್ದವತ್ಯಃ |

(ನಿ. ೬-೨೪)

ನದ್ಯಃ ಎಂದರೆ ನದನಾಃ— ಇವು ಹರಿಯುವಾಗ ಜಲಜಲನೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ **ನದ್ಯಃ** ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾರೆ.

ಬಹುಲಮಾಸಾಂ ನೈಘಂಟುಕಂ ವೃತ್ತಮಾಶ್ವರ್ಯಮಿವ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯೇನ ತತ್ರೇತಿಹಾಸ-
 ಮಾಚಕ್ಷತೇ | ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ ಋಷಿಃ ಸುದಾಸಃ ಪೈಜವನಸ್ಯ ಪುರೋಹಿತೋ ಬಭೂವ |
 ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ | ಸರ್ವಮಿತ್ರಃ | ಸರ್ವಂ ಸಂಸೃತಂ | ಸುದಾಃ ಕಲ್ಯಾಣದಾಸಃ | ಪೈಜವನಃ
 ಪಿಜವನಸ್ಯ ಪುತ್ರಃ | ಪಿಜವನಃ ಪುನಃ ಸ್ವರ್ಧನೀಯಜವೋ ವಾಮಿಶ್ರೀಭಾವಗತಿರ್ವಾ |
 ಸ ವಿತ್ತಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ವಿಪಾಟ್ ಭುತುದ್ಯೋಃ ಸಂಭೇದಮಾಯಯೌ | ಅನಯಯುರಿತರೇ |
 ಸ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ನದೀಸ್ತುಷ್ಪಾವ | ಗಾಧಾ ಭವತ ಇತಿ | ಅಪಿ ದ್ವಿವದಪಿ ಬಹುವತ್
 ತದ್ಯದ್ವಿವದುಪರಿಷ್ಪಾತ್ತದ್ವ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯಾಮಃ ||

(ನಿ. ೨-೨೪)

ನದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಪೂರ್ವೇತಿಹಾಸವಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯು ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು ಶುತುದ್ರೀ ನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಪಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದಾರೆ. ಈ ಇತಿ-
 ಹಾಸವನ್ನೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಗೂ ಈ ನದಿಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯನ್ನೂ ನಾವು ಈ ಪೀಠಿಕೆಯ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೇವೆ.

ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ನದೀ ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ೩೭ ಶಬ್ದಗಳವೆಯೆಂದು ಅವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಯಾಸ್ಯರು ಈ ರೀತಿ ವಿವರಿಸಿದಾರೆ—

ಅವನಯಃ | ಯಕ್ಷ್ಯಃ | ಖಾಃ | ಸೀರಾಃ | ಸ್ರೋತ್ಯಾಃ | ಏನ್ಯಃ | ಧುನಯಃ | ರುಜಾನಾಃ |
 ವಕ್ರಣಾಃ | ಖಾದೋ ಅರ್ಣಾಃ | ರೋಧಚಕ್ರಾಃ | ಹರಿತಃ | ಸರಿತಃ | ಅಗ್ರುವಃ | ನಭಸ್ವಃ |
 ವಧ್ವಾಃ | ಹಿರಣ್ಯನರ್ಣಾಃ | ರೋಹಿತಃ | ಸುಸ್ರುತಃ | ಅರ್ಣಾಃ | ಸಿಂಧವಃ | ಕುಲ್ಯಾಃ |
 ವರ್ಯಃ | ಉರ್ಯಃ | ಇರಾವತ್ಯಃ | ಪಾರ್ವತ್ಯಃ | ಸ್ರವಂತ್ಯಃ | ಊರ್ಜಸ್ವತ್ಯಃ |
 ಪಯಸ್ವತ್ಯಃ | ಸರಸ್ವತ್ಯಃ | ತರಸ್ವತ್ಯಃ | ಹರಸ್ವತ್ಯಃ | ರೋಧಸ್ವತ್ಯಃ | ಭಾಸ್ವತ್ಯಃ | ಅಜಿರಾಃ |
 ಮಾತರಃ | ನದ್ಯಃ ||

(ನಿ. ೨-೨೪)

ಇವೆಲ್ಲವೂ ನದೀನಾಮಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಬಹುವಚನಾಂತಶಬ್ದಗಳು. ಇವುಗಳ ರೂಪನಿಷ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ಅವಯವಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನಾವು ಸಿರುಕ್ತಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯುವಾಗ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳು ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಿಂಧೂನದಿಯು ಸ್ತೋತ್ರವೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಸೂಚಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಸಿಂಧು ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳೇ ಬಹಳವಾಗಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಸರಸ್ವತಿಗೆ ನದಿಯೆಂದೂ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಾನದ (ಅಂತರಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ) ವಾಗ್ಧೇವತೆಯೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಇದೆ. ಪ್ರಕೃತಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಇವತ್ತೀಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಹೆಸರುಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು, ಸರಯು

ಮತ್ತು ಸರಸ್ವತಿಗಳೇ ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳು (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೪-೯) ಎಂದರೆ ಬಹಳವಾಗಿ ನೀರಿರುವ ನದಿಗಳು. ರಸಾ ಎಂಬುದು ಬಹಳ ಆಳವಾದ ನದಿ (೧೦-೧೦೮-೧, ೨). ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವಾಚಕಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೈ ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯು. ಆದರೆ ಕೆಲವು ನದಿಗಳಿಗೆ (ಸರಸ್ವಾನ್ ಇತ್ಯಾದಿ) ನದ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳಿಂದಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಿಂಧುನದಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ—ಇದರ ಕೆಲವು ಉಪನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೀರಿರುವ ವಿಷಯ, ದೊಡ್ಡನದಿ—ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣನೆಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವವು. ಆದರೆ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾದ ವಿವರಣೆ ಇದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದೇವೆ.

ಸರಸ್ವತೀ—ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಋಗ್ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸರಸ್ವತೀಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಐದು ವಿಧವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

- (1) **ನದೀ**—ಋ. ಸಂ. ೧-೧೪೨-೯ ; ೧-೧೬೪-೫೨ ; ೨-೩೦-೮ ಇತ್ಯಾದಿ.
- (2) **ನದಿಯ ಹೆಸರು**—ಋ. ಸಂ. ೧-೩-೧೨ ; ೨-೪೧-೬ ; ೩-೨೩-೪ ; ೬-೪೧ ರಲ್ಲಿ ೪, ೭, ೧೦ ; ೧೧, ೧೩ ನೆಯ ಋಕ್ಯಗಳು ; ೬-೫೨-೬ ; ೬-೬೧-೨ ; ೭-೩೬-೬ ; ೮-೯೫-೧ ಮತ್ತು ೨, ೬-೯೬-೧ ; ೮-೨೧-೧೭, ಮತ್ತು ೧೮ ; ೧೦-೬೪-೯ ; ೧೦-೬೫-೧೩ ; ೧೦-೭೫-೫.
- (3) **ದೇವತೆಯ ಹೆಸರು**—ಋ. ಸಂ. ೫-೪೩-೧೧ ; ೫-೪೬-೨ ; ೬-೪೯-೭ ; ೫-೫೦-೧೨ ; ೧೦-೧೭-೭ ; ೧೦-೩೦-೧೨ ಇತ್ಯಾದಿ.
- (4) **ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆ**—(ಇಳಾ, ಭಾರತೀ, ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ಮೂವರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು)—ಋ. ಸಂ. ೧-೧೮೮-೮ ಇತ್ಯಾದಿ
- (5) **ವಾಗ್ಧೇವೀ**—ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧೧ ; ೩-೪-೮ ; ೩-೫೪-೧೩ ; ೫-೪೨-೧೨ ; ೭-೩೯-೫ ೭-೪೦-೩ ; ೯-೯೭-೩೨ ಇತ್ಯಾದಿ.

ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಮಂತ್ರಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಈ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯು ಯಾರು ಅವಳ ಸ್ವರೂಪವೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರುಕ್ತಕಾರರು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. **ನದೀವದ್ದೇವತಾ-ವಚ್ಚ ನಿಗಮಾ ಭವಂತಿ** ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದಾರೆ. ಎಂದರೆ, ಸರಸ್ವತೀ ದೇವತಾಕವಾದ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ನದಿಯೆಂದೂ ಕೆಲವು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೇವತೆಯೆಂದೂ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಆದರೆ ಸರಸ್ವತಿಯೆಂಬ ನದಿಯೇ ಓರ್ವ ದೇವತೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತುತಿಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಅಥವಾ ದೇವತೆಯನ್ನೇ ನದಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತುತಿಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಎನ್ನುವುದು ವಿಶದವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತೀ ಎನ್ನುವುದು ನದೀ, ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಸರಸ್ವತಿಯು ಒಂದು ದೇವತೆಯೆಂದು ಹೇಳುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ದೇವತೆ ಯಾರು ? ಅದರ ಸ್ವರೂಪವೇನು ? ಅ ದೇವತೆಯ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳಾವುವು ? ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳಿಗೆ ಸಮಂಜಸವಾದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಸರಸ್ವತಿಯು ಒಂದು ನದಿಯೆಂದು ಹೇಳುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ಹೆಸರನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ನದಿಯು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದೂ (ಈಗಿನ ಸರಸುತಿ the modern Sursuti) ಅದನ್ನೇ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಶಬ್ದವಿಟ್ಟಿರುವುದೆಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ದೇವತೆ

ಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನದೀ ಮೊದಲಾದ ಅಚೇತನ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯು ನಿಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ಸಂಶಯವು ತಲೆದೋರುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜೈಮಿನಿ ಮಹರ್ಷಿಯು ತಮ್ಮ ಮೀಮಾಂಸಾ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಚೇತನೇತರ್ಥಬಂಧನಾತ್ (ಜೈ.ಸೂ. ೧-೨-೩೫) ಎಂದು ಪೂರ್ವಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಭಾಷ್ಯ ಕಾರರು ಅಭಿಮಾನಿವ್ಯಪದೇಶಃ (ವೇ. ಸೂ. ೨ ೧-೫) ಎಂಬ ವೇದಾಂತಸೂತ್ರವನ್ನು ಉದಹರಿಸಿ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಎಂದರೆ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಡೆ ಅಚೇತನವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸಂಬೋಧನೆಮಾಡಿರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ. ಆ ಅಚೇತನವಸ್ತುಗಳ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (ಭಾಗ ೧. 380-381 ಪೇಜುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ). ಆದುದರಿಂದ ನದಿಯೆಂದು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಆ ನದ್ಯಭಿಮಾನಿವೇವತೆಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಸರಸ್ವತೀದೇವತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು—

- (1) ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದರೆ ನಾಗಭಿಷ್ಣಾತ್ಮೀ, ಶಾರದಾ, ವಿದ್ಯಾಸ್ವರೂಪಿಣೀ, ಹಂಸನಾಹಿನೀ —ನಾಗಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೂ, ಶಾರದಾ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಳೂ, ವಿದ್ಯಾಸ್ವರೂಪಿಣಿಯೂ ಹಂಸದಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವವಳೂ ಆದ ದೇವತಾವಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.
- (2) ಅಥವಾ ಈ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯು ಉಪಾಧಿವಿಶೇಷವಿಶಿಷ್ಟಳಾದ ಆದಿತ್ಯರೂಪಳಾಗಿರುವಳೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. ಉಪಾಧಿಯೆಂದರೆ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತನಾದ ಆದಿತ್ಯನೇ ಸರಸ್ವತೀರೂಪದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಶ್ಲುಘ್ನಿಪ್ಪಿರುವನೆಂದು ಕೆಲವರ ಮತವು.
- (3) ಸರಃ ಶಬ್ದವು ಸೃ—ಸರಿ. ಸಂಚರಿಸು ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ ಸರಃ ಅಸ್ಯಾ ಅಸ್ತೀತಿ ಅಥವಾ ಸರಃ ತೇಜೋ ಯಸ್ಯಾ ವಿದ್ಯತೇ ಸಾ ಸರಸ್ವತೀತಿ ಭವತಿ ಎಂದರೆ ತೇಜೋರೂಪಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಳಾದುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತೀ ಎಂದು ಹೆಸರು.
- (4) ಅಥವಾ—ಪ್ರಾತರ್ವಾಚಾಂ ಪ್ರವರ್ತಿಕಾ, ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ಸ್ವಾಪಪರಿತ್ಯಾಗೇನ ಸ್ತೋಚಿತ್ತವ್ಯವಹಾರೇಷು ಪ್ರವೃತ್ತೌ ಶಬ್ದಾಯಮಾನತಾಯಾಃ ಪ್ರವೃತ್ತೇಃ, ರಾತ್ರೌ ಚಿವಾಚಾಂ ನಿರೋಧಕಾ ರಾತ್ರೌ ಪ್ರಾಣಿನಾಂ ನಿಲಾಯನಿಲೀನತ್ವೇನ ಸುಪ್ಯಮಾನತಯಾ ಶಬ್ದವಿರಾಮಾತ್ | ಏವಂ ಚಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪ್ರವರ್ತಿಕಾ ನಿವರ್ತಿಕಾ ಏಷೈವ ಲೋಕೇ ಸರಸ್ವತೀತ್ವೇನ ವ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ ನಾನ್ಯಾ || ಎಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ಮಾತನಾಡುವುದು ಮೊದಲಾದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ವ್ಯಾಪಾರವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವುವು. ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾಗಿರುವಾಗ ಮಾತನಾಡುವುದು ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲದೆ ವ್ಯವಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುವು. ಆದುದರಿಂದ ಮಾತನಾಡುವ ಅಥವಾ ಶಬ್ದಮಾಡುವ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತನೆನಿವರ್ತನೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ವಾಗ್ದೇವತೆಗೆ ಸರಸ್ವತೀ ಎಂದು ಹೆಸರು.

(5) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ವಾಗ್ರೂಪತ್ವಾದಿಗಳು ಈ ದೇವತೆಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಸರಸ್ವತೀದೇವಿಯು ಉಷಾರೂಪಿಣಿಯಾಗರುವಳು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಉಷಾದೇವತೆಯ ಹೆಸರುಗಳಾದ ಸೂನ್ಯತಾ, ಸೂನ್ಯತಾವತೀ, ಸೂನ್ಯತಾವರೀ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಸರಸ್ವತೀದೇವತೆಯ ಹೆಸರು ಇರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಸೂನ್ಯತ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಆದ ಮಾತುಗಳೆಂದರ್ಥವು.

ಇದರಂತೆ ಸರಸ್ವತೀದೇವತಾವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಬೃಹದ್ದೇವತಾಗ್ರಂಥಕರ್ತರಾದ ಶೌನಕರೂ ಇತರ ಗ್ರಂಥಕಾರರೂ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು.

ಈಗ ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಸರಸ್ವತೀಶಬ್ದವು ಯಾವಯಾವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡೋಣ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

(1) ಈಗ ನಾವು ವಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಪ್ರ ಸು ವ ಎಂಬ ಸೂಕ್ತ. (2) ಸರಸ್ವತೀ ದೇವತಾಕವಾದ ಇತರ ಋಕ್ಕುಗಳು. (3) ಈ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಮುಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಅವರ ವಂಶಸ್ಥರು. ಈ ಮೂರು ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ವಿಮರ್ಶಿಸುವುದು.—

ಋ. ಸಂ. ೧-೩ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ೧೦, ೧೧, ೧೨ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಸರಸ್ವತೀದೇವತಾಕಮಂತ್ರಗಳು. ೧೦, ೧೧ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯನ್ನೇ ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಭಾಷ್ಯಕಾರರಾದ ಸಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ೧೦-೧೧ ನೇಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ವಾಗ್ವೇದದ ದೇವತೆಯೆಂದೂ, ೧೧ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ನದಿಯ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೆಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು. Griffith ಎಂಬ ಪಂಡಿತರು ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದರೆ ವಾಗ್ವೇದದ ದೇವತೆಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಿರುವರು. ಆದರೆ ಪಾಪಕಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ “ ನೀರಿನಿಂದ ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅರ್ಥ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನದಿಯೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವುದು, ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದರೆ ಒಂದು ನದಿ ಅಥವಾ ನದಿಯ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಆಧುನಿಕ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದರೆ ಸಿಂಧೂನದಿಯೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರು. ಆದರೆ ಈ ಋಕ್ಕನ್ನು ರಚಿಸಿದ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರವುತ್ರನಾದ ಮಧುಚ್ಯಂದಮುಷಿಯು ಆಶ್ರಮವು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರ ದಲ್ಲಿರುವ ಈಗಿನ ಸರಸ್ವತಿ ಎಂಬ ನದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮ ದಡದ ಮೇಲೆ ಇತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ (ಮಹಾಭಾರತ, ಶಲ್ಯಪರ್ವ, ಅಧ್ಯಾಯ ೪೩) ಈ ಸರಸ್ವತಿ ಎಂಬ ನದಿಯನ್ನೇ ಮಧುಚ್ಯಂದಮುಷಿಯು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಊಹಿಸಲನುಕೂಲವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಒಂದು ನದಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು ತಾನು ವಾಸಿಸುವ ಸ್ಥಳದ ಸಮೀಪ ದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಎಲ್ಲಿಯೋ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ (ಅದೇ ಹೆಸರಿನ) ಬೇರೊಂದು ನದಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ನ್ಯಾಯವೆಂದು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಎರಡನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀ ದೇವತಾಕವಾದ ಋ. ಸಂ. ೨-೩೦-೮ ; ೨-೩೨-೮ ; ೨-೪೧-೧೬ ರಿಂದ ೧೮ ಋಕ್ಕುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶುನಹೋತ್ರನ ವುತ್ರನಾದ ಗೃತ್ಸಮದ ಎಂಬ ಮುಷಿಯೇ ರಚಿಸಿರುವನು. ಈ ಗೃತ್ಸಮದಮುಷಿಯು ಅತ್ರಿಯುಷಿಯ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಅತ್ರಿಯಿಂದ ಆರನೆಯ ತಲೆಯವನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. (ನೈಸೂರು ಗವರ್ನಮೆಂಟು ಓರಿಯಂಟಲ್ ಲೈಬ್ರರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಂಟಾದ No. 25ನೇ ಪ್ರವರ ಮತ್ತು ಗೋತ್ರ ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾರ). ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಅತ್ರಿಯಿಂದ ಐದನೇ ತಲೆಯವನು. ಒಟ್ಟು ಎಂಟು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಗೃತ್ಸಮದಮುಷಿಯು ಸರಸ್ವತಿಯನು

ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರಾನೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೧-೧೧ ಮತ್ತು ೨-೨-೮ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಇಡಾ ಮತ್ತು ಭಾರತಿಯರೊಡನೆ ಸ್ತುತಿಸಿದಾನೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೩-೫೫ ರಲ್ಲಿ ಈ ಮೂವರನ್ನು ಎಂದರೆ, ಇಡಾ, ಸರಸ್ವತಿ, ಭಾರತೀ ಎಂಬುವರನ್ನು ಮೂರು ಮಂದಿ ದೇವತೆಯರೆಂದು ಹೇಳಿದಾನೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೩-೮ ರಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿ ಯನ್ನು ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತಗಳೊಡನೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರಾನೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೩-೨-೮ ರಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಓರ್ವ ದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಿದಾನೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೪೧ ನೇಯ ಸೂಕ್ತದ ೧೬ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಬಹುದೊಡ್ಡ ನದಿಯೆಂದೂ ಬಹುದೊಡ್ಡ ದೇವತೆಯೆಂದೂ ೧೮ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮತಾವರೀ ಎಂದರೆ (ಮತ-ನೀರು) ಹೆಚ್ಚಾದ ನೀರುಳ್ಳ ನದಿಯೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದಾನೆ. ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ವಾಶ್ವಾತ್ಯಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಬಹುದೊಡ್ಡ ನದಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಿಂಧುನದಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಕವಿಯು ಒಂದು ನದಿಯನ್ನಾಗಲಿ ದೇವತೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ (ಅದು ಚಿಕ್ಕದು ಅಥವಾ ಸಾಧಾರಣವಾಗದ್ದರೂ) ಅದನ್ನು ಬಹುದೊಡ್ಡದೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಋ. ಸಂ. ೨-೩-೮ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ಗೃತ್ವಮದಮುಷಿಯು ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಶಿಡಿಲು ಮತ್ತು ಮಿಂಚಿನ ಅಧಿವೇವತೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವನೆಂದು ಕೆಲವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು. ಆದರೆ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಯು ಒಂದೇ ದೇವತೆಯನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಸಕಾರಣವಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಋ. ಸಂ. ೩-೨೩ ನೆಯ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಭರತ ಪುತ್ರರಾದ ದೇವಶ್ರವಾ ಮತ್ತು ದೇವವಾತರೆಂಬುವರು ಮುಷಿಗಳು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗೋತ್ರ ಪುತ್ರವೆಂಬ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಕಾರ ಈ ಮುಷಿಗಳು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪುತ್ರರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಭರತನು ಅತ್ರಿಯಿಂದ ಆರನೆಯ ತಲೆಯವನೆಂದೂ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಏಳನೆಯ ತಲೆಯವನೆಂದೂ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅತ್ರಿಯ ಮರಿ ಮಗನಾದ ಪುರೂರನನ ವಂಶಸ್ಥರೆಂದೂ ಅದೇಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಇವರು ಋ. ಸಂ. ೩-೨೩-೪ ನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ—

ನಿ ತ್ವಾ ದಭೇ ವರ ಆ ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಇಳಾಯಾಸ್ವದೇ ಸುದಿನತ್ಪೇ ಆಹ್ನಾಂ |
 ದೃಷದ್ವತ್ಯಾಂ ನಾನುಷಾ ಅಪಯಾಯಾಂ ಸರಸ್ವತ್ಯಾಂ ರೇವದಗ್ನೇ ದಿದೀಹಿ ||

(ಋ. ಸಂ. ೩-೨೩-೪)

ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ಜತಿಯಲ್ಲಿ ದೃಷದ್ವತೀ ಮತ್ತು ಅಪಯಾ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಎರಡು ನದಿಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ. ದೃಷದ್ವತಿಯು ಈಗಿನ ಚಿತ್ರಾಂಗವೆಂಬ ನದಿಯು (the modern Chitrang, Chautag or Chitang) ಅಪಯಾ ಎಂಬುವುದು ಈಗಿನ ಅಪಗಾ ಎಂಬ ನದಿಯ (the modern Apaga) ಈ ಎರಡು ನದಿಗಳೂ ಸರಸ್ವತಿಯ ನದಿಯ ಸಮಾಪದಲ್ಲೆಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯು ಸಿಂಧುನದಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುಷಿಯ ಆಶ್ರಮವೂ ಸಹ (ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿರುವ) ಈ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ಪಶ್ಚಿಮ ದಡದಲ್ಲೆಯೇ ಇತ್ತೆಂದು ಈಚಿನ ಪರಿಶೋಧನೆಗಳಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. (See Dey's Geographical Dic.) ಇದುವರೆಗೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅತ್ರಿ ಮತ್ತು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮುಷಿಗಳ ವಂಶಸ್ಥರ ಸಂಬಂಧವಾದವು.

ಈಗ ಭರದ್ವಾಜ ಮತ್ತು ಅವರ ವಂಶಸ್ಥರ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕು. ಋ. ಸಂ. ೬-೪೯-೭; ೬-೫೦-೧೨; ೬-೫೨ ೬ ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಭರದ್ವಾಜವುತ್ರನಾದ ಋಷಿಶಿಶ್ಯ ಎಂಬುವನೇ ಮುಷಿಯು.

ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಒಂದು ನದಿಯೆಂಬ ವಿಚಾರವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ರುದ್ರ, ವಿಷ್ಣು, ವಾಯು, ಪರ್ವತಗಳ ಎಂಬ ದೇವತೆಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯ ಹೆಸರು ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಸರಸ್ವತಿಯು ನದಿಯ ಹೆಸರೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಋಷಿಯು ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ನದಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅದೇ ಋಷಿಯು ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ನದಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಭರದಾಜರ ಆಶ್ರಮವು ಪ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ (Allahabad) ಇದ್ದಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಭರದ್ವಾಜಪುತ್ರನಾದ ಋಷಿಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂಬವನು ತನ್ನ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ನದಿಯನ್ನೇ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರಬೇಕು. ಭರದ್ವಾಜಋಷಿಯು ಮ. ಸಂ. ೬-೬೧ನೆಯ ಸೂಕ್ತವೆಲ್ಲಾ (ಒಟ್ಟು ೧೪ ಋಕ್ಕುಗಳು) ಸರಸ್ವತೀ ವಿಷಯವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಹಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವು ಸಿಂಧೂನದಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆಂದು ಕೆಲವು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಪಂಡಿತರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು. ಆದರೆ ಆ ಶಬ್ದಗಳು ಸರಸ್ವತೀನದಿಗೂ ಸಹ ಅನ್ವಯಿಸುವುದರಿಂದ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.

ಏಳನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಮ. ಸಂ. ೭-೯-೫ ; ೭-೫೫-೧೧ ; ೭-೫೬-೬ ; ೭-೫೦-೩ ; ೭-೯೫ ; ೭-೯೬ ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ವಸಿಷ್ಠನೇ ಋಷಿಯು. ವಸಿಷ್ಠಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮವು ರಾಜಪುಟಾನಾದಲ್ಲಿರುವ ಆರಾವಳಿಪರ್ವತದ ಅಬು ಎಂಬ ಬೆಟ್ಟದ (Mount Abu) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದು. ಮೊದಲನೆಯ ನಾಲ್ಕುಮಂತ್ರಗಳೂ ಕಡೆಯ ಎರಡು ಸೂಕ್ತಗಳೂ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ನದಿಯೆಂದೇ ಹೇಳಿ ಸ್ತುತಿಸಿರುವವು. ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಿಂಧುವಾತಾ ಮತ್ತು ಅಸಮುದ್ರಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸಿಂಧೂನದಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದರಿಂದ ಸಿಂಧೂನದಿಯೇ ಈ ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಈ ವಿವಾದವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರೂ ಒಂದು ನದಿಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ನದಿಯನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸುವುದೂ, ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದೂ ಅಸಂಭವವಲ್ಲ.

ಎಂಟನೆಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿರುವ ಮ. ಸಂ. ೮-೨೧-೧೭ ಮತ್ತು ೧೮ ಋಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಕಣ್ಣುಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಶೋಭರಿ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು. ಈ ಋಷಿಯು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರನೆಂಬ ರಾಜನು ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಯಜ್ಞವನ್ನೂ ಆ ರಾಜನ ದಾನಪ್ರಶಂಸೆಯನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿರುವನು. ಶಾನಕರ ಬೃಹಸ್ಪತೀವತಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ (೬-೫೮ ರಿಂದ ೬೨) ಈ ಚಿತ್ರರಾಜನು ಕುರುಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ನದಿಯೇ ಆಗಿರಬೇಕು ಮತ್ತು,

ಪೂಷಾ ವಿಷ್ಣುರ್ಹವನಂ ನೋ ಸರಸ್ವತೃವಂತು ಸಪ್ತ ಸಿಂಧವಃ |

ಅಪೋ ನಾತಃ ಪರ್ವತಾಸೋ ವನಸ್ವತಿಃ ಶೃಣೋತು ಪೃಥಿವೀ ಹವಂ ||

(ಮ. ಸಂ. ೮-೫೪-೯)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪೂಷಾ, ವಿಷ್ಣು, ಸರಸ್ವತೀ, ಸಪ್ತಸಿಂಧವಃ (ಏಳು ನದಿಗಳು) ಅಪಃ, ನಾತಃ, ಪರ್ವತಾಸಃ, ವನಸ್ವತಿಃ ಪೃಥಿವೀ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯೂ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಅದರಂತೆಯೇ ಮ. ಸಂ. ೬-೯೭-೩೨ ರಲ್ಲಿ ಆ ಮಂತ್ರದ ಋಷಿಯಾದ ವಸಿಷ್ಠ ಅಥವಾ ಪವಿತ್ರ ಎಂಬುವರು ಸರಸ್ವತೀಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪ

ಯೋಗಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಒಂದು ದೇವತೆ ಅಥವಾ ನದಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಆಗಬಹುದು. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೦-೧೨ ರಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದರೆ ಯಾವ ನದಿಯೆಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿಲ್ಲ. ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೪-೯ ರಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರದ ಋಷಿಯಾದ ಗಯನೆಂಬುವನು (ಅತ್ರಿಋಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥ) ಸಿಂಧೂ ಮತ್ತು ಸರಯೂ (Gogra) ನದಿಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿರುವನು. ಮತ್ತು

ಇನುಂ ಮೇ ಗಂಗೇ ಯನುನೇ ಸರಸ್ವತಿ ಶುತುದ್ರಿ ಸ್ತ್ರೋಮಂ ಸರ್ಜತಾ ಪರುಷ್ಣಾಶ್ರಿ |
ಅಸಿಕ್ಷಾಶ್ರಿ ಮರುದ್ವ್ಯಥೇ ವಿತಸ್ತಯಾರ್ಜೀಕೀಯೇ ಶೃಣುಶ್ಯಾ ಸುಷೋಮಯಾ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೩೫.೫)

ಎಂಬ ಋಷಿಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯು, ಗಂಗಾ (the Ganges) ಯಮುನಾ (the Jamna) ಶುತುದ್ರಿ (the Sutlej) ಪರುಷ್ಣಿ (the Ravi) ಅಸಿಕ್ಷಿ (the Chinab) ವಿತಸ್ತಾ (the Jhelam) ಮರುದ್ವ್ಯಥಾ (the United Stream of the Jhelam and Chenab) ಅರ್ಜೀಕೀಯಾ (the Bias) ಮತ್ತು ಸುಷೋಮಾ (the Indus) ಎಂಬ ನದಿಗಳ ಜತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯೇ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ನದಿಯೆಂದೂ ಸಿಂಧೂನದಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು. ಮೇಲಿನ ಋಷಿರುವ ಸೂಕ್ತವೆಲ್ಲಾ ನದಿಗಳ ಪರವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಎಂದರೆ ಈ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ೯ ಋಷಿಗಳಿಗೂ ನದಿಗಳೇ ದೇವತೆಗಳು ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯವೇಧಋಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಸಿಂಧುಕ್ಷಿತ್ ಎಂಬುವನು ಋಷಿಯು.

ಸರಸ್ವತಿಯು ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಃ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಮೂರು ಮಂದಿ ದೇವತೆಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳೆಂದು ಅಪ್ಪೀ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮುಗ್ಧೇದಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪೀಸೂಕ್ತಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ೧೦ ಸೂಕ್ತಗಳಿವೆ.

ಈ ಸೂಕ್ತಗಳಲ್ಲಿ ತಿಸ್ರೋ ದೇವ್ಯಃ ಎಂದರೆ ಇಳಾ ಸರಸ್ವತೀ ಭಾರತೀ ಎಂಬ ಮೂರು ದೇವತೆಗಳ ಸ್ತೋತ್ರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ—ಅಗ್ನಿಯು ಭೂಮಿ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಸ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೂರು ರೂಪಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವನು. ಭಾರತಿಯು ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಯು (ಎಂದರೆ ಸೂರ್ಯನು) ಸ್ವರ್ಗ (ದಿವ) ದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪವು. ಸರಸ್ವತಿಯು ತಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯನ್ನಾಗಿ ಅನೇಕ ಕಡೆ ವರ್ಣಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸರಸ್ವತಿಯು ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪವು. ಇಳಾದೇವಿಯು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ (ಜನಗಳಿಗೆ) ಧನಾದಿಗಳನ್ನೂ ದೀರ್ಘಾಯುವನ್ನೂ ಕೊಡುವವಳಾದುದರಿಂದ ಈ ದೇವತೆಯು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಗ್ನಿಯ ರೂಪವು ಎಂದು ಈ ಇಳಾ ಸರಸ್ವತೀ ಭಾರತೀಯರ ಸಂಕೇತವು. ಈ ಮೂವರು ದೇವತೆಗಳೂ ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಗೆ ಬಂದು ಬರ್ಹಿಷ್ಟರಣವ (ಹರಡಿರುವ ದರ್ಭೆಗಳ) ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಋಷಿಗಳು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದಾರೆ.

ಸರಸ್ವತಿಯು ನದಿಯಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಯೆಂದು ಛಾವಿಸಿ ಋಷಿಗಳು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವ ಕೆಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇವೆ.

- (1) ತಾನ್ನೂರ್ವಯಾ ನಿವಿದಾ ಹೂಮಹೇ ನಯಂ ಭಗಂ ಮಿತ್ರಮದಿತಿಂ ದಕ್ಷಮಸ್ರಿಧಂ |
ಆರ್ಯವಾಣಂ ವರುಣಂ ಸೋಮಮುಶ್ವಿನಾ ಸರಸ್ವತೀ ನಃ ಸುಭಗಾ ಮಯಸ್ಕರತ್ ||
(ಋ. ಸಂ. ೧-೮೯-೩)

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ವಾಗ್ದೇವತೆ ಅಥವಾ ಶಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆ.

(2) ಸರಸ್ವತಿ ತ್ವಮಸ್ಮಾಂ ಅವಿಡ್ಧಿ ಮರುತ್ತತೀ ಧೃಷ್ವತೀ ಜೇಷ್ಠಿ ಶತ್ರುನ್ |
(ಮ. ಸಂ. ೨-೩೦-೮)

(3) ಸರಸ್ವತೀ ಶೃಣವನ್ ಯಜ್ಞಯಾಸೋ ಧಾತಾ ರಯಿಂ ಸಹವೀರಂ ತುರಾಸಃ |
(ಮ. ಸಂ. ೩-೫೪-೧೩)

ಈ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ನದೀ ಎಂದಾಗಲಿ ಶಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಭಾವಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

(4) ದಮೂನಸೋ ಅಪಸೋ ಯೇ ಸುಹಸ್ತಾ ವೃಷ್ಠಃ ಪತ್ತೀರ್ನದ್ಯೋ ವಿಭ್ವತಷ್ಟಾಃ |
ಸರಸ್ವತೀ ಬೃಹದ್ಧಿವೋತ ರಾಕಾ ದಶಸ್ಯಂತೀರ್ನವಸ್ಯಂತು ರುಭ್ರಾಃ ||
(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೨-೧೨)

(5) ಅ ನೋ ದಿವೋ ಬೃಹತಃ ಸರ್ವತಾದಾ ಸರಸ್ವತೀ ಯಜತಾ ಗಂತು ಯಜ್ಞಂ |
(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೩-೧೧)

(6) ಉಧಾ ನಾಸತ್ಯಾ ರುದ್ಯೋ ಅಧ ಗ್ನಾಃ ಪೂಷಾ ಭಗಃ ಸರಸ್ವತೀ ಜುಷಂತ |
(ಮ. ಸಂ. ೫-೪೬-೨)

ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರಸ್ವತಿಯು ಶಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆಯು. Griffith ಎಂಬವರು ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದರಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಸಿಂಧು ಅಥವಾ ಸರಸ್ವತಿ ಎಂಬ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ನದಿಯೆಂತಲೂ, ೨-೩ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಯೆಂತಲೂ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡುವರು. K.C. ಚಟ್ಟಪಾಠ್ಯಾಯ ಎಂಬವರು ೧-೨ ನೆಯ ಋಕ್ಕುಗಳು ಸಿಂಧುನದಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸುವುದೆಂದು ಹೇಳುವರು. ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳೂ ಅತ್ರಿಪುಷಿಯ ವಂಶಸ್ಥರಿಂದಲೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅತ್ರಿ ಅಥವಾ ಅತ್ರಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಭಾವನೇಂಬುವನೂ, ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅತ್ರಿಯೂ, ಮೂರನೆಯ ಋಕ್ಕಿಗೆ ಅತ್ರಿಯ ವಂಶಸ್ಥತಾದ ಪ್ರತಿಕ್ಷತ್ರನೆಂಬುವನೂ ಪುಷಿಗಳು. ಎರಡನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದಿಂದಲೂ (ದಿವಃ) ಮೇಘಮಂಡಲದಿಂದಲೂ (ಸರ್ವತಾದಾ) ಅಪ್ಪಾನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪತ್ತೀಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನೂ, ಇತರ ನದಿಗಳನ್ನೂ ಇಂದ್ರನ ಪತ್ತಿಯರನ್ನಾಗಿ ಭಾಷ್ಯಕಾರರು ಭಾವಿಸಿರುವರು.

(7) ಆಗ್ನಿರಿಂದ್ರೋ ವರುಣೋ ಮಿತೋ ಅಯಮಾ ನಾಯುಃ ಪೂಷಾ ಸರಸ್ವತೀ
ಸಜೋಷಸಃ | (ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧)

(8) ವಿಶ್ವೇ ದೇವಾಸಃ ಶೃಣವನ್ ವಚಾಂಸಿ ನೋ ಸರಸ್ವತೀ ಸಹ ದೀಭಿಃ ಪುರುಧ್ಯಾ |
(ಮ. ಸಂ. ೧೦-೬೫-೧೩)

ಈ ಎರಡು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸರಸ್ವತಿಯು ವಾಗ್ದೇವತೆಯು.

(9) ಯತ್ಸುರಾಮಂ ನ್ಯಸಿಬಃ ಶಚೀಭಿಃ ಸರಸ್ವತೀ ತ್ವಾ ಮಘನನ್ನಭಿಷ್ಣುಕ್ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೩೧-೫)

ಈ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಇರುವಂತೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯು ತಿಡಿಲುಮಿಂಚುಗಳ ಅಭಿಮಾನಿನೆವತೆಯೆಂದಾಗಲಿ, ವಾಗ್ಧೇವತೆಯೆಂದಾಗಲಿ ಭಾವಿಸಬಹುದು.

(10) ಗರ್ಭಂ ದೇಹಿ ಸಿನೀವಾಲಿ ಗರ್ಭಂ ಧೇಹಿ ಸರಸ್ವತಿ | (ಋ. ಸಂ. ೧೦-೧೮೪-೨)

ಇಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು ವಾಗ್ಧೇವತೆಯೆಂದೇ ಹೇಳುವುದು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತೆಂಬ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿದಮಟ್ಟಿಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವೆವು. ಈ ವಿವರಣೆಯು (1) R. D. Oldham in Journal of Asiatic Society Bengal 1886 page 322 (2) C F. Oldham, Journal of Royal Asiatic Society 1893, page 51 (3) Maps of the Cambridge History of India Vol. I Ancient India (4) Maps of Punjab published by the Surveyor-General of India (5) Ancient India as described by Magasthenesses and Arrian ಎಂಬ ಭಾಷಣಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡನದಿಯಾಗಿದ್ದಿತು. ಹಿಮಾಲಯಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಸಿರ್ಮೂರ್ (Sismur) ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೂ ಸ್ವಲ್ಪದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೂ ಹರಿಯುವುದು. ಇದರ ಉದ್ಭವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಐದು ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ತೊರೆಗಳು (ನೀರು ಹರಿಯುವ ಸಣ್ಣ ಹಳ್ಳಿಗಳು) ಸೇರಿ ಈ ನದಿಯಾಗಿ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹರಿದಿರಬಹುದು. ಅದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಚಜಾತಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬೇಕು. ಸ್ವಲ್ಪದೂರ ಹರಿದ ಮೇಲೆ ದೃಷದ್ವತೀ ಎಂಬ ನದಿಯು (the modern Chitrang) ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಹರಿದು ಬಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರುವುದು. ಆಸಯಾ ಎಂಬುದು ದೃಷದ್ವತಿಗೆ ಉಪನದಿಯು. ಆಕಾಲದ ಸರಸ್ವತಿಯು ಈಗಿನ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿತ್ತು. (ಮರುಳುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ಅನೇಕವೇಳೆ ಬದಲಾಯಿಸುವುವು.) ಈಗಿನ ಸರಸ್ವತೀನದಿಗೆ ಮಾರ್ಕಂಡಾ (Markand) ಮತ್ತು ಗಗ್ಗರ್ (Ghaggar) ಎಂಬ ಸಣ್ಣ ನದಿಗಳು ಸೇರುವುವು. ಬಳಿಕ ಸರಸ್ವತಿಯು ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಕಡೆಗೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುವುದು. ಈಗಿನ ಹಾಕ್ರ (Hakra) ಎಂಬ ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವ ನದಿಯ ಪಾತ್ರವೇ ಆಗಿನ ಸರಸ್ವತೀ ನದಿಯ ಪಾತ್ರವಾಗಿರಬೇಕು. ಅದು ಈಗಿನ (Sutlej) ಎಂಬ ನದಿಯೊಡನೆ ಸಂಗಮವಾಗಿ ಸಿಂಧೂನದಿಯಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವಾಗಿರಬಹುದು. ಅಥವಾ ನೇರವಾಗಿ ಸಿಂಧೂನದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿರಬಹುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧೂನದಿಯು ಈಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಬಹುದೂರ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿತ್ತು ಮತ್ತು (Rann of Kach) ಎಂಬ ಕೊಲ್ಲಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು. ಮ್ಯಾಕ್ಸ್ ಮುಲ್ಲರ್ (Max Muller) ಪಂಡಿತನು ಋ. ಸಂ. ೭-೯೫೨ ನೆಯ ಋಕ್ವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆಸಮುದ್ರಾತ್ ಎಂಬ ಶಬ್ದದ ಅಧಾರದಮೇಲೆ ಈ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ನೇರವಾಗಿ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ನದಿಯು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಮೊದಲು ಮರುಳುಕಾಡಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ನದಿಯು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಮೊದಲೇ ಮರುಳೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗಿಹೋಗಿರಬಹುದು (See Muir's Sanskrit Texts Vol. II page 393) ಈ ರೀತಿ

ನದಿಯು ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಇಂಗಿಹೋದ ವಿಚಾರದ ವರ್ಣನೆಯು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯೂ (ವನಪರ್ವ ತೀರ್ಥ ಯಾತ್ರಾವರ್ಣನೆ) ಮತ್ತು ಮನುಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೂ (೧-೨೧) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಈಗಿನ ಸರಸುತಿನದಿಯೇ ಹಿಂದಿನ ಸರಸ್ವತೀನದಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳಿಗಿಂತ ಸರಸ್ವತೀನದಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾರಸ್ಯ. ದೇವತೆಯೆಂಬ ಭಾವನೆ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೂ, ದೇವತೆ ಮತ್ತು ನದಿಗಳಿಗಿರುವ ನಿಕಟ ಬಾಂಧವ್ಯ ಸರ್ವದಾ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಈ ನದಿಗೆ ಮೂರು ಸೂಕ್ತಗಳೂ, ಅನೇಕ ಬಿಡಿ ಮಂತ್ರಗಳೂ ಮೀಸಲು. ಸರಸ್ವತೀ, ಸರಯೂ ಮತ್ತು ಸಿಂಧುಗಳು ದೊಡ್ಡ ನದಿಗಳು [೧೦-೬೪-೯], ಗಂಗಾ, ಯಮುನಾ, ಸರಸ್ವತೀ, ಶುತುದ್ರೀ, ಪರುಷ್ಣಿ, ಮತ್ತು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ಪರಿಚಿತ ಮತ್ತು ಅಪರಿಚಿತವಾದವು ಒಟ್ಟು ೨೧ ನದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ [೧೦-೭೫-೫]. ಸರಸ್ವತಿಯ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜರು ಮತ್ತು ಜನರ ವಿಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತವಾಗಿದೆ [೭-೯೬-೨; ೮-೨೧-೧೮]. ಸರಸ್ವತಿಯು ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳಿಗಿಂತ ಮಹಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯದು; ರಸವತ್ತಾದ ನೀರಳುದ್ದು; ನದಿಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದೊಂದೇ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದುದು. ಆಕಾರದ ಸಾಗರದಿಂದ ಹರಿದು ಬರುತ್ತದೆ [೭-೯೫-೧ ಮತ್ತು ೨, ೫-೪೩-೧೧] ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ. ಪ್ರಚಂಡವಾದ ಅಲೆಗಳಿಂದ ಪರ್ವತವಿರಗಳನ್ನು ಕೊಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದರ ಅಗಾಧವಾದ ಪ್ರವಾಹವು ಭೋರ್ಗರಿಯುತ್ತಾ, ರಭಸದಿಂದ ನುಗ್ಗುತ್ತದೆ [೬-೬೧-೨ ಮತ್ತು ೮]. ದೊಡ್ಡದರಲ್ಲಿ ಅತಿ ದೊಡ್ಡದೂ, ಚುರುಕಾಗಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಅತಿ ಚುರುಕಾದುದೂ ಆದ ಸರಸ್ವತಿಯು ತನ್ನ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉದಾರವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ [೬-೬೧-೧೩]. ಹೊಸ ಜಾಗಗಳಿಗೆ ಸಾಗಿಸಬೇಡವೆಂದು ಮೊರೆಯಿಟ್ಟದಾರೆ [೬-೬೧-೧೪]. ಆಕೆಗೆ ಏಳು ಜನ ಸೋದರಿಯರು ಮತ್ತು ಆಕೆಯು ಏಳು ವಿಧವಾಗಿದಾಳೆ [೬-೬೧-೧೦ ಮತ್ತು ೧೨]. ಅವಳು ನದೀ ಮಾತೃ; ಏಳು ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು [೭-೩೬-೬] ನದಿಗಳು ಮತ್ತು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠಳಾದ ತಾಯಿಯು [೨-೪೧-೧೬]. ಅವಳಿಗೆ ಪಾವನೀರವೀ [ಸಿಡಿಲಿನ ಮಗಳು] ಎಂದು ಹೆಸರು ಮತ್ತು ಒಬ್ಬ ವೀರನ ಪತ್ನಿ [೬-೪೯-೭]. ಭೂಭಾಗಗಳನ್ನೂ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಆಕಾಶವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಮೂರು ಗೃಹಗಳನ್ನೂ ಆಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾಳೆ [೬-೬೧-೧೧ ಮತ್ತು ೧೨]. ಆಕಾರದಿಂದ, ದೊಡ್ಡ ಪರ್ವತದಿಂದ ಯಾಗಶಾಲೆಗೆ ಬರಬೇಕೆಂದು ಆಹ್ವಾನವಿದೆ [೫-೪೩-೧೧] ಈ ಕಡೆಯ ಮೂರು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಗೂ, ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗೆಗೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವು ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಕಡೆ ಅವಳಿಗೆ ಅಸುರ್ಯಾ [ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀ ಎಂಬ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ [೭-೯೬-೧]. ಸಿತ್ಯದೇವತೆಗಳ ರಥದಲ್ಲಿ ಅವರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ, ಆ ದೇವತೆಯು ಬಂದು, ಕುಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಂಡಿಸುತ್ತಾಳೆ [೧೦-೧೭-೮ ಮತ್ತು ೯], ಮುಂದಿನ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ [೧೦-೧೭-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧] ನದಿಯೇ ಉದ್ವಿಷ್ಟವಾದುದೆಂದು ಇಲ್ಲಿಯೂ ನದೀದೇವತೆಯೇ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿರಬೇಕು.

ಆಕೆಯು ಸ್ವತಃ ಪವಿತ್ರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. (೧-೩-೧೦) ಪ್ರವಾಹಗಳಿಂದ ಉಕ್ಕಿ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಬಾರೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. (೬-೫೨-೬); ಆ ನೀರುಗಳು ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂತಾನ ಮತ್ತು ಅಮರತ್ವಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಆಕೆಯು ವೀರ್ಯವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿತವಾಗಿದಾಳೆ. (೧೦-೩೦-೧೨) ಅವಳು ವೀರ್ಯವನ್ನೂ, ಸಂತಾನವನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸುತ್ತಾಳೆ. (೨-೪೧-೧೭) ಮತ್ತು ಸಂತಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಮಾಯಕ ರಾದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಾಳೆ. (೧೦-೧೮-೨) ವಧ್ಯಾಶ್ವನಿಗೆ ದಿವೋದಾಸನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನನು

ಗ್ರಹಿಸಿದಳು (೬-೬೦-೧) ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಫಲವಾಗುವ ಅವಳ ಸ್ವನಗಳು (ಐ. ಬ್ರಾ. ೪-೧ ನ್ನು ಹೋಲಿಸಿ). ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತವೆ. (೧-೧೬೪-೪೯) ಐಶ್ವರ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಟಿದಾಯಕಳು. (೭-೯೫-೨; ೮-೨೧-೧೭; ೯-೬೬-೩೨; ೧೦-೧೭-೮ ಮತ್ತು ೯) ಮತ್ತು 'ಸುಭಗಾ' (ಸಮೃದ್ಧಳು) ಎನ್ನಿಸಿ ಕೊಂಡಿದಾಳೆ. (೧-೮೯-೩; ೭-೯೫-೪ ಮತ್ತು ೬; ೮-೨೧-೧೭) ತಾಯಿ (ಅಂಬಾ) ಯಾದ ಇವಳು, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧರಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡುತ್ತಾಳೆ (೨-೪೧-೧೬) ತನ್ನ ಆರಾಧಕರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಮಾಡುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಅದನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾಳೆ. (೧-೩-೧೦ ಮತ್ತು ೧೧; ೨-೩-೮; ೬-೬೧-೪). ಸ್ತುತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವತೆಗಳೊಡನೆ ಅವಳೂ ಆಹೂತಕಾಗಿದಾಳೆ (೬-೩೬-೧೧; ೧೦-೬೫-೧೩). ದೇವತೆಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸುವವರನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ; ಕ್ರೂರಳು ಮತ್ತು ವೃತ್ತನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವವಳು (೬-೬೧-೩ ಮತ್ತು ೬). ಆದರೆ ತನ್ನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ, ಅವರ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾಳೆ (೭-೯೫-೪ ಮತ್ತು ೫; ೨-೩೦-೮; ೯-೪೯-೭).

ಇತರ ಅನೇಕ ದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ಆಹೂತಕಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಪೂಷಣ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಮರುದೇವತೆಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಕೆಯು ಸ್ತುತಕಾಗಿರುವುದು. (೩-೫೪-೧೩; ೭-೯-೫; ೭-೩೯-೫; ೭-೪೦-೩). ಅವರಿಂದ ಅನುಸೃತಳು (೨-೩೦-೮) ಅಥವಾ ಅವರು ಇವಳ ಮಿತ್ರರು, (೭-೯೬-೨) ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳೊಡನೆಯೂ ಒಂದುಕಡೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಾಳೆ. ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿದಾಗ ಸರಸ್ವತಿಯು ಅವನ ದಣಿವಾರಿಸಿದ್ದಾಳೆ (೧೦-೧೩೧-೫). ದೇವತೆಗಳು ಯಾಗಮಾಡಿದಾಗ, ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ವೈದ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸರಸ್ವತಿಯು ತನ್ನ ವಾಕ್ಯವಿವರಣೆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಚೈತನ್ಯವನ್ನಂಟು ಮಾಡಿದರು. (ವಾ. ಸಂ. ೧೯-೧೨). ಸರಸ್ವತಿಯು ಅಶ್ವಿನಿದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪತ್ನಿ (ವಾ. ಸಂ. ೧೯-೯೪) ಆಪ್ತೀ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಪುತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಳಾ ಮತ್ತು ಭಾರತಿಗಳೊಡನೆ ಅನೇಕಸಲ ಜೊತೆಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಾಳೆ; ಮೂರು ಜನರೂ ಸೇರಿ ದೇವತಾತ್ರಯವೆಂದು ಭಾವನೆ; ಒಂದೊಂದುನೇಳೆ ಮಹಿ ಮತ್ತು ಹೋತ್ರಾ ಇವರೊಡನೆಯೂ ಸೇರಿರುವುದುಂಟು. ಈ ಸಂಯೋಜನೆಯು ಸರಸ್ವತಿಯ ಪವಿತ್ರತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸಬಹುದು. ಸರಸ್ವತಿ ಮತ್ತು ದೃಷದ್ವತಿಗಳ ತೀರದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿಯು ಉದ್ವಿಷ್ಟನಾದಳು. (೩-೨೩-೪) ಪುಷಿಗಳು ಸರಸ್ವತಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಯಾಗಮಾಡಿದರು. (ಐ. ಬ್ರಾ. ೨-೧೯)

ಮುಗ್ಧೇದದಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ನದೀದೇವತೆಯೇ ಹೊರತು, ಬೇರೆ ಯಾವ ಗುಣವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯು ವಾಗಭಿಮಾನದೇವತೆ (ಶ. ಬ್ರಾ. ೩-೯-೧-೭; ಐ. ಬ್ರಾ. ೩-೧-೧೦); ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ವಾಕ್ಯಟುತ್ವ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನದೇವತೆ ಮತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮನ ಪತ್ನಿ.

ಸರಸ್ವತೀನದಿಯು ಯಾವುದೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು, ಸರಸ್ವತಿಯು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನದಿಯರದೇಕು. (ಪ್ರಾಯಶಃ ಸಿಂಧುನದಿ) ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ನದಿಯೇ ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಈಗ ಅದು ಮರಳಿನಲ್ಲಿ ಇಂಗಿಕೋಗಿ, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರಿದಿದ್ದರೂ, ಹಿಂದೆ ದೊಡ್ಡ ನದಿಯಾಗಿದ್ದು, ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿತ್ತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶುತುದ್ರಿಣು ಉಪನದಿಯೇ ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನದಿಗಳ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಪುಷಿಗಳು ಅವುಗಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನೂ ಅನೇಕ ಸೂಕ್ತಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ. ಹಿಂದೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಪುಷಿಗೂ

ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು ಶುಶುದ್ಧಿನದಿಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂವಾದದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಋ. ಸಂ. ೩-೩೩ ನೇ ಸೂಕ್ತದ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಯಣರು ಈ ರೀತಿ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ—

ಪುರಾ ಕಿಲ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಪೈಜವನಸ್ಯ ಸುದಾಸೋ ರಾಜ್ಞಃ ಪುರೋಹಿತೋ ಬಭೂವ | ಸ
ಚ ಪೂರೋಹಿತೈಃನ ಲಬ್ಧಜನಃ ಸರ್ವಂ ಧನಮಾದಾಯ ವಿಪಾಟ್ಟಿತದ್ಯೋಃ ಸಂಭೇದ-
ನಾಯಯಾ ಅನುಯಯುರಿತರೇ | ಅಥೋತ್ತೀರ್ಷುರ್ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಅಗಾಧಜಲೇ ತೇ
ನದ್ಯೌ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಉತ್ತರಣಾರ್ಥಂ ಆದ್ಯಾಭಿಃ ತಿಸ್ಯಭಿಃ ತುಷ್ಪಾವ ||

(ಸಾ. ಭಾ. ಪೀಠಿಕಾ ೩-೩೩)

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪಿಜವನನ ಪುತ್ರನಾದ ಸುದಾಸನೆಂಬ ದೊರೆಗೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ಕುಲಪುರೋಹಿತನಾಗಿದ್ದನು. ಅವನು ತನ್ನ ಪೂರೋಹಿತೃದಿಂದ ಜನರ ಬೆಂಬಲವನ್ನೆಲ್ಲ ಪಡೆದು ಸಕಲಧನವನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು ಶುಶುದ್ಧೀ ಎಂಬ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮವನ್ನು ಸೇರಿದನು. ಇತರರೂ ಇವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರು. ಆಗ ಅತಿ ಅಳವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳುಳ್ಳ ನದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಋಷಿಯು ಆದನ್ನು ದಾಟಲು ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು. ಎಂದು ಕಥಾಸಂದರ್ಭವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಸುದಾಸನಿಗೂ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಸುದಾಸನಾರು, ಭರತನಾರು, ಸುದಾಸನಿಗೂ ಭರತನಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವೇನು, ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಪೂರೋಹಿತೃವು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನದೇ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆದನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಲು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೂ ನದಿಗಳಿಗೂ ನಡೆದ ಸಂಭಾಷಣೆಯ ವಿವರವೇನೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಥಮಃ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ.

ಪರ್ವತಗಳ ಉತ್ಸಂಗಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದವೂ, ಕಡಿವಾಣಗಳನ್ನು ಸಡಲಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಶಿಥಿಲವಾದ ಬಂಧನವುಳ್ಳವಾಗಿ ಸರಸ್ವರ ಸ್ಪರ್ಧಿಸುತ್ತಾ ಓಡುತ್ತಿರುವ ಅಶ್ವಗಳಂತೆಯೂ, ತಮ್ಮ ಕರುಗಳನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಲು ಆತರ ದಿಂದ ಓಡುತ್ತಿರುವ ಎರಡು ಗೋವುಗಳಂತೆಯೂ ಸಹ ವಿಪಾಟ್ ಮತ್ತು ಶುಶುದ್ಧೀ ಎಂಬ ಎರಡು ನದಿಗಳೂ ಸಹ ತಮ್ಮ ಸಂಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳೊಡನೆ ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. (೧)

ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ರಥಿಕನು ತನ್ನ ಲಕ್ಷ್ಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ರಥದೊಡನೆ ಓಡುವಂತೆ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ಸಹ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ಸಹ ಸಂಯುಕ್ತರಾಗಿ ಸಾಗರದ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೀರಿ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಲೂ, ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಅಲೆಗಳಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಲೂ, ಎಲೈ ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾದ ನದಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಒಂದು ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತದೆ. (೨)

ಅತ್ಯಂತ ಅಶಿಶಯವಾದ ಮಾತೃಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ ವಿಪಾಟ್ ನದಿಯನ್ನು ನಾನು ಸಮೀಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ವಿಸ್ತೃತವಾದುದೂ, ಶೋಭನಾತ್ಮಕವಾದುದೂ ಆದ ಈ ನದಿಯು ವತ್ಸವನ್ನು ಪ್ರೀತಿಸಲು ವೇಗದಿಂದ ಮುನ್ನುಗ್ಗುವ ಗೋವುಗಳಂತೆ ಶುಶುದ್ಧಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಅಶ್ರಯವನ್ನೇ ಹೋಗಿ ಸೇರುತ್ತವೆ (೩)

ನದಿಗಳು :—ನಮ್ಮ ಈ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ನಾವು ಪೃಥ್ವಿಯನ್ನು ಫಲವತ್ತನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ದೇವನಾದ ಇಂದ್ರನ ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವನಿಂದ ಕ್ಲೃಪ್ತವಾದ ಸಾಗರರೂಪವಾದ ನಮ್ಮ ಬೀಡಿಗೆ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಹೋಗಿಸೇರು

ತ್ತೇವೆ. ಇಂದ್ರನಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಸರಿಸಿ ನಮ್ಮ ಗಂತವ್ಯಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ನಮಗೆ ಕಾಲಾತೀತವಾಗಬಾರದು. ನಮ್ಮನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಈ ಋಷಿಯ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವೇನಿರಬಹುದು? ಅದನ್ನು ನಾವು ತಿಳಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುತ್ತೇವೆ. (೪)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ:—ಎಲೈ ಉದಕಪ್ರವಾಹಪೂರಿತಗಳಾದ ನದಿಗಳೇ, ಸೋಮಾಹರಣಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ ನನಗಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಕೊಂಚ ತಡೆಗಟ್ಟಿರಿ. ಅದೇ ನನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು. ಕುಶಿಕಪುತ್ರನಾದ ನಾನು ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿದವನಾಗಿ ನನ್ನ ಮುಂದಿರತಕ್ಕ ರುತುದ್ರೀ ನದಿಯನ್ನು ನಸ್ರತೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ. (೫)

ನದಿಗಳು: ಉದಕಗಳ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಅಡ್ಡಲಾಗಿದ್ದ ಅಹಿಯನ್ನು ಹನನಮಾಡಿವಾಗ ವಜ್ರಬಾಹುವಾದ ಇಂದ್ರನು ನಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕನುಗುಣವಾದ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಗೃಹವಾದ ಪಾಣಿಯುಳ್ಳ ವನೂ ಜಗತ್ತೀರಕನೂ ಆದ ಇಂದ್ರನ ನಿಯಮನಕ್ಕೆ ಅಧೀನರಾಗಿ ನಾವು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತೇವೆ. (೬)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ:—ವೃತ್ತಾಸುರನನ್ನು ತನ್ನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ಕೊಂದು ಉದಕಗಳ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಪ್ರವಾಹಕ್ಕೆ ದ್ರವ್ಯ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿ ಅವುಗಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಹರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದ ಅಸಂಧಾರಣ ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳ ಅಂಪ್ರನ ವೀರೈಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವದಾ ಸ್ತುತೃವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. (೭)

ನದಿಗಳು:—ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸತಕ್ಕ ಎಲೈ ಋಷಿಯೇ, ನೀನು ಈಗ ಪರಿಸಿದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಮರೆಯಬೇಡ. ಇದೇ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಮುಂದಿನ ಯುಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಇದೇ ಸ್ತುತಿಯು ನೆರವೇರಲ್ಪಡಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಉತ್ತಮವಾದ ಕರ್ಮಕರ್ತನಾದ ಎಲೈ ಋಷಿಯೇ, ನಮ್ಮನ್ನು ಇದೇ ಸಂವಾದಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸೇವಿಸು. ಆದರೆ ಮಾನವರಂತೆ ಪ್ರಗಲ್ಭಾತ್ಮಕವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸಬೇಡ. ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ವಿರಲಿ. (೮)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ:—ನನಗೆ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವರಂತಿರುವ ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹವುಳ್ಳವರಾಗಿರಿ, ನಾನು ರಥದೊಂದಿಗೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಭಾರಗಳೊಂದಿಗೂ ಬಹುದೂರದಿಂದ ಬಂದಿರುತ್ತೇನೆ. ನನಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹಗಳನ್ನು ಕೊಂಚ ಕಡಿಮೆಮಾಡಿರಿ. ನಾನೂ ನನ್ನ ಅನುಚರರೂ ದಾಟಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿರಿ. ನಮ್ಮ ರಥಚಕ್ರದ ಇರುಚಿಯ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕೊಂಚ ಕಡಿಮೆ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ನಿಯಮನಮಾಡಿರಿ. (೯)

ನದಿಗಳು:—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನಾದ ಋಷಿಯೇ, ನಾವು ನಿನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವೆವು ನೀನು ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ರಥದೊಂದಿಗೆ ಬಹುದೂರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಬಂದಿರುವೆಯೆಂಬುದೂ ನಿಜ. ನಾವು ನಿನ್ನ ಮುಂದೆ ಬಾಗಿ ನಡೆಯುವೆವು. ತನ್ನ ಮುದ್ದು ಮಗುವನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲು ತಾಯಿಯು ಒಗ್ಗುವಂತೆಯೂ, ತನ್ನ ಪ್ರಿಯನನ್ನು ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯುವತಿಯು ಬಾಗುವಂತೆಯೂ, ನಾವು ಬಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತೇವೆ. (೧೦)

ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ:—ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ದಾಟಲು ನೀವು ಬಹಳವಾದ ಅನುಕೂಲಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದೀರಿ. ನನ್ನೊಡನಿರುವ ಭರತರೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಸಂಯುಕ್ತಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ದಾಟಲಿ. ನಮ್ಮನ್ನು

ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ ಸಮಸ್ತ ಗುಂಪೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮಿಂದ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟವಾಗಿಯೂ ಇಂದ್ರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿಯೂ ಸಹ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ದಾಟಲಿ. ನಮ್ಮ ಸ್ತುತಿಗೆ ಪಾತ್ರರಾದ ನಿಮ್ಮ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿದ್ದೇನೆ. ನಾನು ನಿಮ್ಮನ್ನು ದಾಟಿದ ನಂತರ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಪೂರ್ವಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಿರಿ. (೧೧)

ಗೋವುಗಳ ಅನ್ವೇಷಣ ಮಾಡುತ್ತಾ ಹೊರಟ ಭರತರು ನದಿಗಳನ್ನು ದಾಟಿದರು ಋಷಿಯು ನದಿಗಳ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ಸ್ತೀಕರಿಸಿ ಸಂತುಷ್ಟನಾದನು. “ ಎಲೈ ನದಿಗಳೇ, ಅನ್ನಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹಂಚುವವರಾಗಿಯೂ, ಅದನ್ನೇ ವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವವರಾಗಿಯೂ ನಿಮ್ಮ ಪ್ರವಾಹವನ್ನು ಮುಂದುವರೆಸಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ತುಂಬುತ್ತಾ ಪೂರ್ಣ ಪ್ರವಾಹವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಹರಿಯಿರಿ.” (೧೨)

ಅದರೂ ಸಹ ನಮ್ಮ ರಥದ ನೋಗದ ಮೂಕಿಯು ಪ್ರವಾಹದ ಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಿರುವಂತಾಗಲಿ. ನೀವು ಆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹರಿಯಿರಿ. ದೋಷರಹಿತರೂ, ಅದೂಷ್ಯರೂ ಆದ ವಿಪಾಟ್ಟುತುದ್ರಿಗಳು ತುಂಬಿ ಹರಿಯಲಿ. (೧೩)

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನು ನದಿಗಳನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ದಾಟಿದನು ಎಂಬುದೇ ಈ ಸೂಕ್ತದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ಋ.ಸಂ. ೫-೫೩-೯ರಲ್ಲಿ ರಸಾ, ಅನಿತಭಾ, ಕುಭಾ, ಸರಯು ಎಂಬ ನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಪಠಿತವಾಗಿವೆ. ಈ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿತಭಾ, ಕುಭಾ ಎಂಬ ನದಿಗಳ ಹೆಸರು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಠಿತವಾಗಿ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇವುಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೇಳುವಂತಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಈ ಎರಡು ನದಿಗಳು ಯಾವುದಾದರೂ (ಯಮುನಾ?) ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ನದಿಗೆ ಉಪನದಿಗಳಾಗಿರಬಹುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅವು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲ.

ಸರಯೋ—ಸರಯೂ ಎಂಬ ನದಿಯು ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಆಯೋಧ್ಯಾನಗರವು ಸರಯೂ ನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿತ್ತೆಂಬ ವರ್ಣನೆ ಇದೆ. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ನದಿಯ ಹೆಸರು ಪ್ರಕೃತ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೂ,

ಉತ ತ್ಯಾ ಸದ್ಯ ಆರ್ಯಾ ಸರಯೋರಿದ್ರ ಪಾರತಃ |

ಅರ್ಣಾಚಿತ್ರರಥಾವಧೀಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೪-೩೦-೧೮)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಚಿತ್ರರಥನೆಂಬ ರಾಜನನ್ನು ಸರಯು ಎಂಬ ನದೀತೀರದಲ್ಲಿ ಕೊಂದನೆಂಬ ವಿಷಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ಸರಸ್ವತೀ ಸರಯುಃ ಸಿಂಧುರೂರ್ಮಿಭಿರ್ಮಹೋ ಮಹೀರವಸಾ ಯಂತು ವಕ್ಷಣೀಃ |

(ಋ. ಸಂ. ೧೦-೬೪-೯)

ಎಂಬ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀ, ಸರಯು, ಸಿಂಧುನದಿಗಳು ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೊಡನೆ ಬರಲಿ ಎಂಬ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಇದೆ. ಸರಯು ಎಂಬ ನದಿಯ ವಿಷಯವು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಿರುವುದು. ಇನ್ನೆಲ್ಲೆಯೂ ಇಲ್ಲ.

ರಸಾ—ಎಂಬುದು ಒಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ನದಿ ಇರಬೇಕು ಅಥವಾ ಈಗ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಸಿಂಧು ನದಿಗೆ ಈ ಹೆಸರಿತ್ತೆಂದು ಊಹಿಸಲೂ ಕಾರಣವಿದೆ. ಇದು ದೇವನದಿಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಒಂದಾನೊಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ನದಿಯ ನೀರು ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಬತ್ತಿಹೋಗಲು ಅದನ್ನು ಅತ್ತಿನೀದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ

ಉದಕಪೂರ್ಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆಂಬ ಇತಿಹಾಸವು ಋ ಸಂ. ೧-೧೧೩-೧೨ ನೆಯ ಋಕ್ಮಿನಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳ ಗುಣವರ್ಣನೆ ಮಾಡುವಾಗ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

**ಅಶ್ವೇತಿಹಾಸಮಾಚಕ್ಷತೇ | ಪಣಿಭಿರಸುರೈರಪಹ್ರಿಯಮಾಣಾ ಗಾ ಅನುಗಚ್ಛಂತಃ ದೇವ-
ಗೋಪಾಲಾ ರಸಾಂ ನಾನಾಂತರಿಕ್ಷನದೀಮಗಾಧೋದಕಾಂ ನೋತ್ತರಿತುಂ ಶೇಕುಃ |
ತದ್ಜ್ಞಾತ್ವಾ ದೇವಾಃ ಸಂಕ್ರುದ್ಧಾಃ ರಸಾಂ ಶೇಪುಃ ನಿರುದಕಾ ಭವೇತಿ | ಸಾ ಪ್ರತ್ಯನೀತಾಸು
ಗೋಷು ಅಶ್ವಿನೌ ಪರಿಚರ್ಚಾರ | ತಾನುಶ್ವಿನೌ ಗತ್ವಾ ಪುನರಗಾಧೋದಕಾಂ ಚಕ್ರುತುರಿತಿ ||**

ಪಣಿಗಳೆಂಬ ಅಸುರರು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದಾಗ ದೇವಗೋಪಾಲಕರು ಆ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಅಸುರರನ್ನಟ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಅಗಾಧವಾದ ಜಲಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಸಾ ಎಂಬ ಅಂತರಿಕ್ಷಸ್ಥವಾದ ನದಿಯು ಅಡ್ಡಲಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ದಾಟಲು ಅವರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಈ ವಿಷಯವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯಲಾಗಿ ಅವರು ಕೋಪದಿಂದ ಆ ನದಿಯನ್ನು ಒಣಗಿಹೋಗಲೆಂದು ಶಪಿಸಿದರು. ಒಡನೆಯೇ ಆ ನದಿಯ ನೀರೆಲ್ಲಾ ಬತ್ತಿಹೋಯಿತು. ಪುನಃ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋದನಂತರ ರಸಾ ನದಿಯು ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಅವರು ಬಂದು ಆ ನದಿಯನ್ನು ಸವೃದ್ಧಿಯಾದ ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದರು ಎಂಬ ಕಥೆಯನ್ನು ಸ್ಕಂದಪುರಾಣವು ತಮ್ಮ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಯಣರ ವಿವರಣೆಯು ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾಗಿದೆ ಅವರ ವಿವರಣೆಯು—

**ರಸಾ ನದೀ ಭವತಿ ರಸತೇಃ ಶಬ್ದ ಕರ್ಮಣ ಇತಿ ಯಾಸ್ಯಃ | ನಿ. ೧೧-೨೫ | ಹೇ ಅಶ್ವಿನೌ ಯಾಭಿ-
ರೂತಿಭಿರ್ಹೇತುಭೂತಾಭೀ ರಸಾಂ ನದೀಮನಾವೃಷ್ಟ್ಯಾ ಜಲರಹಿತಾಂ ಕ್ಷೋದಸಾ ಕೂಲಾನಿ
ಸಂಸಿಂಷತೋದ್ಧ ಉದಕೇನ ಸಿಸಿಸ್ತಥುಃ ಯುನಾಂ ಪೂರಿತವಂತೌ ||**

(ಸಾ. ಭಾ.)

ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ರಸ್ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿ ರಸಾ ಎಂದಾಗಿದೆಯೆಂದು ನಿರುಕ್ತಕಾರರ ನಿರ್ವಚನವನ್ನದವಿಸಿ, ನದಿಯ ನೀರು ವೇಗವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ ರಸಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಆದರೆ ಈ ನದಿಯ ನೀರು ಒಣಗಿಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈ ನದಿಯ ನೀರು ಅಗಾಧ ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿ ದಾಟುವುದಕ್ಕೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ಕೆಲವುಕಡೆ ಹೇಳಿದೆ.

ಕಾಸ್ಮೇಹಿತಿಃ ಕಾ ಪರಿತಕ್ಮಾ ಸೀತ್ಯೈಥಂ ರಸಾಯಾ ಅತರಃ ಪಯಾಂಸಿ |

(ಋ ಸಂ. ೧೦-೧೦೮-೧)

ಹಿಂದೆ ಪಣಿಗಳು ದೇವತೆಗಳ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದೆ ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಗುಹೆಯಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಂತೆ ಇಂದ್ರನು ಆ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಬಚ್ಚಿಟ್ಟಿದ್ದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಸರಮೆಯೆಂಬ ದೇವತನು (ದೇವಲೋಕದ ಹೆಣ್ಣುನಾಯಿ) ಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅದು ಬಹುದೂರ ಸಂಚಾರಮಾಡಿ ಕಾಡುವೇಡುಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಅನೇಕ ನದಿಗಳನ್ನು ಹಾಯ್ದು ಕೊನೆಗೆ ಪಣಿಗಳಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು.

ಆಗ ಗೋವುಗಳನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪಣಿಗಳಿಗೂ ಸರಮೆಗೂ ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದ ಒಂದು ಸಂಭಾಷಣೆಯು ನಡೆಯಿತು. ಆಗ ಪಣಿಗಳು ಸರಮೆಯನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾ ಇಲ್ಲಿಗೆ ನೀನು ಬರುವಾಗ ಅಗಾಧವಾದ ಉದಕಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಸಾ ನದಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ದಾಟಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೆ ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ರಸಾನದಿಯು ಅಗಾಧ ಜಲಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡುತ್ತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳೆಲ್ಲವೂ—

ಸಿಷಕ್ತು ಮಾತಾ ಮಹೀ ರಸಾ ನಃ ಸ್ಮತ್ಸೂರಿಭಿರ್ಬುಜುಹಸ್ತ ಋಜುವನಿಃ |

(ಮಂ. ಸಂ. ೫-೪೧-೧೫)

ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಸಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಸಾಯಣರು ಈ ಮುಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ರಸಾ ಸಾರಭೂತಾ ಭೂಮಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಈದರೆ ಈ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಷಕ್ತು ನೆನೆಯಿಸಲಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ರಸಾ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ರಸಾ ಎಂಬ ನದಿಯೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿರಬಹುದೆಂಬ ಊಹೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿದೆ. ಮತ್ತು ಮಂ. ಸಂ. ೪-೪೩-೬ ; ೧೦-೭೫-೬ ; ೧೦-೧೨೧-೪ ; ೫-೫೩-೯ ; ೭-೭೨-೧೩ ; ಇತ್ಯಾದಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರಸಾನದಿಯ ಹೆಸರು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಎಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ಸೂಕ್ತವು.

• ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ •

ಪ್ರ ಸು ವ ಇತಿ ನವರ್ಚಂ ಸಪ್ತಮಂ ಸೂಕ್ತಂ | ಪ್ರಿಯಮೇಧಪ್ರಪ್ರಸ್ಯ ಸಿಂಧುಕ್ಷಿತ ಆರ್ಷಂ ಜಾಗತಂ ನದೀದೇವತಾಕಂ | ತಥಾ ಚಾನುಕ್ರಾಂತಂ | ಪ್ರ ಸು ನವ ಸಿಂಧುಕ್ಷಿತ್ರೈಯಮೇಧೋ ನದೀಸ್ತುತಿರ್ಜಾಗತಂ ತ್ವಿತಿ || ಗತೋ ವಿನಿಯೋಗಃ ||

ಅನುವಾದವು—ಪ್ರ ಸು ವ ಎಂಬ ಈ ಸೂಕ್ತವು ಆರನೆಯ ಅನುವಾಹದಲ್ಲಿ ಏಳನೆಯ ಸೂಕ್ತವು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂಭತ್ತು ಮುಕ್ತಿಯಿರುವವು. ಈ ಸೂಕ್ತಕ್ಕೆ ಪ್ರಿಯಮೇಧಮುಷಿಯ ಪುತ್ರನಾದ ಸಿಂಧುಕ್ಷಿತ್ ಎಂಬುವನು ಮುಷಿಯು; ನದಿಗಳು ದೇವತೆಯು; ಜಗತಿರ್ಭಂದಸ್ತು. ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರ ಸು ನವ ಸಿಂಧುಕ್ಷಿತ್ರೈಯಮೇಧೋ ನದೀಸ್ತುತಿರ್ಜಾಗತಂ ತು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ವಿನಿಯೋಗವನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಸೂಕ್ತ—೭೫

ಮಂಡಲ— ೧೦ | ಅನುವಾಹ—೬ | ಸೂಕ್ತ—೭೫ |

ಅಕ್ಷರ—೮ | ಅಧ್ಯಾಯ—೩ | ವರ್ಗ—೬, ೭ |

ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಮುಕ್ತಿಯೆ—೯ ||

ಮುಷಿ—ಸಿಂಧುಕ್ಷಿತ್ರೈಯಮೇಧಃ |

ದೇವತಾ—ಸದ್ಯಃ ||

ಭಂದಃ—ಜಗತಃ |

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ ಸು ವ ಆಪೋ ಮಹಿಮಾನಮುತ್ತಮಂ ಕಾರುರ್ವೋಚಾತಿ ಸದನೇ
ವಿವಸ್ವತಃ |

ಪ್ರ ಸಪ್ತಸಪ್ತ ತ್ರೇಧಾ ಹಿ ಚಕ್ರಮುಃ ಪ್ರ ಸೃತ್ವರಿಣಾಮತಿ ಸಿಂಧುರೋಜಸಾ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಪ್ರ | ಸು | ವಃ | ಅಪಃ | ಮಹಿಮಾನಂ | ಉತ್ತಮಂ | ಕಾರುಃ | ವೋಚಾತಿ | ಸದನೇ | ವಿವಸ್ವತಃ |
ಪ್ರ | ಸಪ್ತಸಪ್ತ | ತ್ರೇಧಾ | ಹಿ | ಚಕ್ರಮುಃ | ಪ್ರ | ಸೃತ್ವರಿಣಾಂ | ಅತಿ | ಸಿಂಧುಃ | ಓಜಸಾ || ೧ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಅಪಃ ವೋ ಯುಷ್ಮಾಕಂ ಮಹಿಮಾನಂ ಮಹತ್ತ್ವಂ ಸ್ತೋತ್ರೇನುತ್ತಮಮುಕ್ಯಪ್ಪತಮಂ
ಕಾರುಃ ಸ್ತೋತಾ ಸಿಂಧುಕ್ಷಿದಹಂ ವಿವಸ್ವತಃ ಪರಿಚರಣವತೋ ಯಜಮಾನಸ್ಯ ಸದನೇ ಯಜ್ಞಗೃಹೇ
ಸು ಸುಷ್ಪ ಪ್ರ ವೋಚಾತಿ | ಪ್ರಬ್ರವೀಮಿ| ತಾ ನದ್ಯಃ ಸಪ್ತಸಪ್ತ ಭೂತ್ವಾ ತ್ರೇಧಾ ಪೃಥಿವ್ಯಾಮಂತರಿಕ್ಷೇ
ದಿವಿ ಚೇತಿ ತ್ರಿಧಾ ತ್ರಿಪ್ರಕಾರಂ ಚಕ್ರಮುಃ | ಪ್ರಾವಹನ್ | ಸೃತ್ವರಿಣಾಮಾಸಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಸಿಂಧುರೇತ-
ನ್ನಾಮಿಕಾ ನದ್ಯೋಜಸಾ ಸ್ವಬಲೇನಾತಿ ಸರ್ವಾ ಅಪಿ ನದೀರತಿಕ್ರಮ್ಯ ಪ್ರವಹತಿತಿ ತೇಷಃ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಅಪಃ—ಎಲೈ ಉದಕಗಳೇ | ವಃ—ನಿಮ್ಮ | ಮಹಿಮಾನಂ—ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು | ಉತ್ತಮಂ—
ಅತಿಶಯವಾಗಿ | ಕಾರುಃ—ಸ್ತುತಿಕರ್ತನು | ವಿವಸ್ವತಃ—ಯಜಮಾನನ | ಸದನೇ—ಯಜ್ಞಗೃಹದಲ್ಲಿ |
ಸು—ಅತಿಶಯವಾಗಿ | ಪ್ರವೋಚಾತಿ—ಪ್ರಶಂಸಿಸುತ್ತಾನೆ (ಆ ನದಿಗಳು) | ಸಪ್ತಸಪ್ತ—ಏಳೇಳು ಭಾಗಗಳಾಗಿ |
ತ್ರೇಧಾ—ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ | ತ್ರೇಧಾ—ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ | ಚಕ್ರಮುಃ—
ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ | ಸೃತ್ವರಿಣಾಂ—ಪ್ರವಹಿಸುವ ಈ ನದಿಗಳಲ್ಲಿ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಿಂಧುವು | ಓಜಸಾ—ತನ್ನ
ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಅತಿ—ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೀರಿ | ಪ್ರ (ವಹತಿ)—ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಎಲೈ ಉದಕಗಳೇ, ಸ್ತುತಿಕರ್ತನು ನಿಮ್ಮ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಯಜಮಾನನ ಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಶಂ
ಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ನೀವು ಏಳೇಳು ಭಾಗಗಳಾಗಿ ಒಡೆದು, ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲೂ ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ
ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತೀರಿ. ಪ್ರವಹಿಸುವ ನದಿಗಳೆಲ್ಲ ಸಿಂಧುವು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಉಳಿದಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೀರಿರುತ್ತದೆ.

English Translation

Waters, the worshipper addresses to you excellent praise in the dwelling of the institutor of the rite; they flowed by sevens through the three (worlds); but the Sindhu surpasses (all) the (other) streams in strength.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ—ಏಳು ಏಳು ನದಿಗಳ ರೂಪದಿಂದ; ಅಂತರಿಕ್ಷದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ನೇಲೆ ವೃಷ್ಟಿರೂಪದಿಂದ ಬೀಳುವ ಉದಕಗಳು (ಮುಖ್ಯವಾದ) ಏಳು ನದಿಗಳಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸಿ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ತೇರುತ್ತವೆ. ಆ ಏಳು ನದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಂಧು ಎಂಬ ನದಿಯು ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಎಂದರೆ ನೀರಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಸ್ತಾರದಲ್ಲಿಯೂ, ಉದ್ದದಲ್ಲಿಯೂ ನೇಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅತ್ಯಂತ ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ ಎಂದು ಋಷಿಯು ವರ್ಣಿಸಿದಾನೆ. ಭೂಮಿಯ ನೇಲಿರುವ ಈ ಏಳು ನದಿಗಳಂತೆ ಅಂತರಿಕ್ಷ (ಮಧ್ಯಸ್ಥಾನ) ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಏಳೇಳು ನದಿಗಳನೆಯೆಂದು (ಈ ಏಳು ಮುಖ್ಯ ನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಹನೆಯ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪಠಿತವಾಗಿವೆ). ಸಪ್ತ ಸಪ್ತ ಶ್ರೇಧಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಋಷಿಯು ತಿಳಿಸಿದಾನೆ. ಆದರೆ ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ನೇಲಿರುವುದಿರುವ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಸಪ್ತನದಿಗಳೆಂಬ ವಿಭಾಗವು ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಭೂಮಿಯನೇಲಿರುವ ಏಳುನದಿಗಳ ಉದಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿದ್ದೇ ಇದ್ದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ನೇಲೆ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಈ ಏಳು ನದಿಗಳೂ (ಅಥವಾ ಇವುಗಳ ಉದಕಗಳು) ಸ್ವರ್ಗಾಂತರಿಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತಾಯಿತು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಸೂಚಿತವಾಗಿರಬಹುದು.

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಋಷಿಯು ಆಪಃ—ಎಲೈ ಉದಕಗಳೇ, ಎಂದು ಉದಕಗಳನ್ನು ಸಂಭೋಧನೆಮಾಡಿದಾನೆ. ಆದರೆ ನಿರ್ಜೀವವಸ್ತುಗಳಾದ ಉದಕಗಳಿಗೆ ಜೈತನ್ಯವುಂಟೆ? ಅವುಗಳನ್ನು ಜೀತನಾಯುಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಅಥವಾ ದೇವತೆಗಳಂತೆ ಭಾವಿಸಬಹುದೇ? ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾಸ್ಕರು ವಿಶೇಷವಾದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ—

ಅಥಾಕಾರಚಿಂತನಂ ದೇವತಾನಾಂ | ಪುರುಷವಿಧಾಃ ಸ್ಯುರಿತ್ಯೇಕಂ | ಚೇತನಾನವದ್ವದ್ಧಿ ಸ್ತುತಯೋಃ
ಭವಂತಿ | ತಥಾಭಿಧಾನಾತಿ | ಅಥಾಪಿ ಪುರುಷವಿಧಿಕ್ಯೈರಂಗೈಃ ಸಂಸ್ತೂಯಂತೇ | ಋಷ್ಯಾತ
ಇಂದ್ರ ಸ್ಥವಿರಸ್ಯ ಬಾಹೂ | ಯತ್ಸಂಗೃಭ್ಣಾನುಘನನ್ಯಾಶಿರಿತ್ತೇ | ಅಥಾಪಿ ಪೌರುಷವಿಧಿ-
ಕ್ಯೈರ್ದ್ರವ್ಯಸಂಯೋಗೈಃ | ಆ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಮಿಂದ್ರ ಯಾಹಿ ಕಲ್ಯಾಣೇರ್ಜಾಯಾ
ಸುರಣಂ ಗೃಹೇ ತೇ | ಅಥಾಪಿ ಪೌರುಷವಿಧಿಕ್ಯೈಃ ಕರ್ಮಭಿಃ | ಅದ್ವೀಂದ್ರ ಪಿಬ ಚ ಪ್ರಸಿ ತಸ್ಯ |
ಆ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಣ ಶ್ರುಥೀ ಹವಂ ||

(ನಿ. ೨-೬)

ಋಷಿಗಳು ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವಾಗ ಅವರಿಗೂ ಮನುಷ್ಯರಿಗಿರುವಂತೆ ಆಕಾರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ ಅದರಂತೆ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿರುವರು. ದೇವತೆಗಳ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಮನುಷ್ಯರು ಹೀಗೆಯೇ ಇರುವುದೆಂದು

ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಪ್ರತಿದಿಸವನೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯರಿಗಿರುವಂತೆಯೇ ಅವರಿಗೂ ಕೈಕಾಲುಗಳು, ಇತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸುವುದು ಸಹಜವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆಯೇ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗಿರುವ ಅವಯವಾದಿಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿದಾರೆ. ಋಷ್ವಾತ ಇಂದ್ರ ಸ್ಥವಿರಸ್ಯ ಬಾಹೂ ಯತ್ಸಂಗ್ಯಧ್ವಾಮಘನನ್ಮಾಶಿರಿತ್ತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ ನಿನ್ನ ಶಕ್ತಿಯುತನಾದ ನಿನ್ನ ಬಾಹುಗಳ ಮುಷ್ಟಿಯು ಭೂಮ್ಯಂತರಿಕ್ಷಗಳನ್ನು ಬಲವಾಗಿ ಹಿಡಿದಿವೆ ಎಂದರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗಿರುವಂತೆ ಬಾಹುಗಳೂ ಮುಷ್ಟಿಯೂ ಇರುವವು ಎಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು. ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷರಿಗಿರುವಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು (ಸ್ವತ್ತನ್ನು) ಹೊಂದಿರುವ ಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಆ ದ್ವಾಭ್ಯಾಂ ಹರಿಭ್ಯಾಮಿಂದ ಯಾಹಿ ಕಲ್ಯಾಣೇರ್ಜಾಯಾ ಸುರಣಂ ಗೃಹೇ ತೇ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿಯ ಮತ್ತು ಗೃಹದ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರು ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿಸಿದೆ ಅದ್ವೀಂದ್ರ ಪಿಬ ಚಿ ಪ್ರಸ್ಥಿತಸ್ಯ ! ಆಶ್ರುತ್ಯರ್ಣ ಶ್ರುಧೀ ಹವಂ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಎಲೈ ಇಂದ್ರನೇ, ಇಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸು, ಸೋಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡು, ನಮ್ಮ ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ನಿನ್ನ ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳು—ತಿನ್ನುವುದು, ಪಾನಮಾಡುವುದು, ಕೇಳುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕರ್ಮಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ.

ಇನ್ನು ಕೆಲವರು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಅಪುರುಷವಿಧಾಃ ಸ್ಮುರಿತ್ಯಪರಂ | ಅಪಿ ತು ಯದ್ಧ್ಯತ್ಯತೇಽ ಪುರುಷವಿಧಂ ತದ್ಯಥಾಗ್ನಿರ್ವಾಯು ರಾತಿತ್ಯಃ ಪೃಥಿವೀ ಚಂದ್ರಮಾ ಇತಿ | ಯಥೋ ಏತಚ್ಚೇತನಾವದ್ಯದ್ಧಿ ಸ್ತುತಯೋ ಭವಂತೀತ್ಯೇತೇತನಾನ್ಯಸ್ಯೇವಂ ಸ್ತೂಯಂತೇ ಯಥಾಕ್ಷಪೃಭೃತಿನ್ಯೋಪಧಿಸರ್ಯಂತಾನಿ | ಯಥೋಃ ಏತತತ್ಪುರುಷವಿಧಿಕ್ಯರಂಗೈಃ ಸಂಸ್ತೂಯಂತ ಇತ್ಯೇ ಚೇತನೇಷ್ವಸ್ಯೇತದ್ವಂ ತತ್ಕೃತಿಂದತಿ ಹರಿತೇ ಭಿರಾಸಭಿರಿತಿ ಗ್ರಾವಸ್ತುತಿಃ | ಯಥೋಃ ಏತತ್ಪುರುಷವಿಧಿಕ್ಯದ್ರವ್ಯಸಂಯೋಗೈರಿತ್ಯೇತದಪಿ ತಾದ್ಯಶಮೇವ | ಸುಖಂ ರಥಂ ಯುಯುಜೇ ಸಿಂಧುರಶ್ವಿನಂ ಇತಿ ನದೀಸ್ತುತಿಃ | ಯಥೋಃ ಏತತ್ಪುರುಷವಿಧಿಕ್ಯಃ ಕರ್ಮಭಿರಿತ್ಯೇತದಪಿ ತಾದ್ಯಶಮೇವ | ಹೋತುಶ್ಚಿತ್ಪೂರ್ವೇ ಹವಿರದ್ಯಮಾಶತ ಇತಿ ಗ್ರಾವಸ್ತುತಿರೇವ | ಅಪಿ ವೋಭಯವಿಧಾಃ ಸ್ಮುಃ |

(ನಿ. ೭-೪)

ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಈ ರೀತಿ ಹೇಳುವರು. ಮನುಷ್ಯರಿಗಿರುವಂತೆ ಅವಯವಾದಿಗಳು, ಕರ್ಮಗಳು ಮುಂತಾದವು ದೇವತೆಗಳಿಗಿಲ್ಲದೇ ಇರಬಹುದು ಆದರೆ ಅವರ ಕರ್ಮಾದಿಗಳು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರಿಗಿರುವಂತೆ ಅವಯವಾದಿಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಸೂರ್ಯ, ಭೂಮಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವುದಲ್ಲದೆ ಅವುಗಳ ಕರ್ಮಗಳು—ಸುಡುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅವಯವಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ಕರ್ಮಗಳ ಆರೋಪಣೆಯು ಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅಚೇತನವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಬಹುದು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಹಗಡಿಯ ದಾಳಿಗಳು, ಓಷಧಿವನಸ್ಪತಿಗಳು, ನದಿಗಳು, ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಕಲ್ಲುಗಳು ಮೊದಲಾದ ನಿರ್ಜೀವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲೆಯೂ ಚೈತನ್ಯವನ್ನಾರೋಪಿಸಿ ಅವುಗಳು ಮನುಷ್ಯರಂತೆ

ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸುಖಂ ರಥಂ ಯುಯುಜೇ ಸಿಂಧುರಶ್ಮಿನಂ ಎಂಬ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುನದಿಯು ರಥವನ್ನು ಹೊಡೆದಳು ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಭಿಕ್ರಂದಂತಿ ಹರಿತೇಭಿ-
ರಾಸಭಿಃ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಮವನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಕಲ್ಲುಗಳು (ಸೋಮಲತೆಗಳನ್ನು ಜಜ್ಜುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾ-
ಗಿರುವ) ಹೆಸರುವರ್ಣದ ತಮ್ಮ ಮುಖ (ಬಾಯಿ)ಗಳಿಂದ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕಲ್ಲುಗಳಿಗೆ
ಮನುಷ್ಯರು ಬಾಯಿನಿಂದ ಮಾತನಾಡುವಂತೆ ಇವುಗಳೂ ಶಬ್ದವಾಡುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ
ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

• ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ •

ಪ್ರ ತೇರದ್ವರುಣೋ ಯಾತನೇ ಪಥಃ ಸಿಂಧೋ ಯದ್ವಾಜಾ ಅಭ್ಯದ್ರ-
ವಸ್ತ್ವಂ ।

ಭೂಮ್ಯಾ ಅಧಿ ಪ್ರವತಾ ಯಾಸಿ ಸಾನುನಾ ಯದೇಷಾನುಗ್ರಂ ಜಗತಾಮಿ-
ರಜ್ಯಸಿ ॥ ೨ ॥

• ಪದಪಾಠಃ •

ಪ್ರ | ತೇ | ಅರದತ್ | ವರುಣಃ | ಯಾತನೇ | ಪಥಃ | ಸಿಂಧೋ ಇತಿ | ಯತ್ | ವಾಜಾನ್ | ಅಭಿ |
ಅದ್ರವಃ | ತ್ವಂ |
ಭೂಮ್ಯಾಃ | ಅಧಿ | ಪ್ರವತಾ | ಯಾಸಿ | ಸಾನುನಾ | ಯತ್ | ಏಷಾಂ | ಅಗ್ರಂ | ಜಗತಾಂ |
ಇರಜ್ಯಸಿ ॥ ೨ |

• ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ •

ಹೇ ಸಿಂಧೋ ದೇವಿ ತೇ ತವ ಯಾತನೇ ಗಮನಾಯ ವರುಣೋ ದೇವಃ ಪಥೋ
ವಾಗ್ಗಾನ್ಪ್ರಾರದತ್ | ಪ್ರಾಚೀನಂ ವ್ಯಲಿಖತ್ | ಸಾ ಹಿ ಪ್ರಾಕ್ ಪ್ರವಹತಿ | ಅಥನಾ ಪ್ರಕೃಷ್ಟಮಿತರ-
ನದೀಭ್ಯೋಽಪ್ಯತ್ಯಂತಂ ವಿಸ್ತೃತಂ ವ್ಯದಾರಯತ್ | ಯದ್ಯಸ್ಮಾದ್ಧೇ ಸಿಂಧೋ ವಾಜಾನನ್ನಾನ್ಯಭಿಲಕ್ಷ್ಯ
ತ್ವಮಭ್ಯದ್ರವಃ ಅಭ್ಯಗಚ್ಛಿಃ | ಕಿಂಚ ತ್ವಂ ಭೂಮ್ಯಾ ಅಧ್ಯಪರಿ ಸಾನುನಾ ಸಮುಚ್ಛಿತ್ತೇನ ಪ್ರವತಾ
ಮಾರ್ಗೇಣ ಯಾಸಿ | ಗಚ್ಛಸಿ | ಸಿಂಧುಃ ಖಲು ಪರ್ವತಾನ್ನಿಭಿದ್ಯ ಗತಾ | ಯದ್ಯೇನ ಸಮುಚ್ಛಿತ್ತೇನ
ಮಾರ್ಗೇಣ ಗಚ್ಛಂತೀ ತ್ವನೇಷಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಜಗತಾಂ ಜಂಗಮಾನಾಂ ಪ್ರಾಣಿನಾಮಗ್ರಂ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿರಜ್ಯಸಿ ಈಶಿವೇ ||

|| ಶ್ರುತಿಭಾಷ ||

ಸಿಂಧೋ—ಎಲೈ ಸಿಂಧೂನದಿಯೇ ! ಯತ್—ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ | ವಾಜಾನ್—ಅನ್ನವನ್ನು ಲಕ್ಷಿಸಿ | ತ್ವಂ—ನೀನು | ಅಭ್ಯದ್ರವಾಃ—ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೋ ಅದುದರಿಂದಲೇ | ತೇ—ನಿನ್ನ | ಯಾತನೇ—ಸುಲಭ ಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ | ವರುಣಃ—ವರುಣದೇವನು | ಪಥಃ—ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು | ಪ್ರಾರದತ್—ಸೀಳಿ ಸರಿಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ | ಯತ್—ಯಾವ ಉನ್ನತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಏಷಾಂ ಜಗತಾಂ—ಈ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ | ಅಗ್ರಂ—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವಂತೆ | ಇರಜ್ಯಸಿ—ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವೆಯೋ ಅಂತಹ | ಭೂಮ್ಯಾಃ ಅಧಿ—ಪೃಥ್ವಿಯ ಮೇಲೆ | ಸಾನುನಾ—ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ | ಪ್ರವತಾ—ಇಳಿಜಾರು ಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಯಾಸಿ—ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತೀಯೆ.

|| ಓವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸಿಂಧೂನದಿಯೇ, ಯಾವ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ನೀನು ಅನ್ನಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ವೇಗವಾಗಿ ಚಲಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೋ, ಅದುದರಿಂದಲೇ, ನಿನ್ನ ಸುಲಭಸಂಚಾರಕ್ಕಾಗಿ ವರುಣದೇವನು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಸೀಳಿ ಸರಿಪಡಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಯಾವ ಉನ್ನತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈ ಸಕಲಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವಂತೆ ನೀನು ಪ್ರಭುತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವೆಯೋ, ಅಂತಹ ಪೃಥ್ವಿಯ ಮೇಲೆ, ತಪ್ಪಲು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಇಳಿಜಾರುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

For your course, Sindhu, Varuna tore open a path, since you hastened towards food ; you go by a lofty road down upon the earth, by which (road) you reign in the sight of all worlds.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಎಲೈ ಸಿಂಧೂನದಿಯೇ, ನೀನು ಎತ್ತರವಾದ ಪರ್ವತಾದಿಗಳ ಕಡಿದಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತೀಯೆ. ನೀನು ಹರಿಯುವ ಅಂತಹ ದುರ್ಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ವರುಣನು ನಿನಗಾಗಿ ಪರ್ವತಾದಿಗಳನ್ನು ಸೀಳಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಹರಿಯುವಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವನು. ನೀನು ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ನಿನ್ನ ಉದಕಗಳು ಸಸ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಆ ಮೂಲಕ ಸಮಸ್ತಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅನ್ನಾಡ್ಯಾಹಾರಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಅಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿಯೇ ಎಂದರೆ ಲೋಕೋಪಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ನೀನು ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಸಮಸ್ತರಿಗೂ ಪ್ರಭುವಾಗಿರುವೆ ಎಂದು ಈ ಋಕ್ವಿನ ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಿ ||

ದಿ॒ವಿ ಸ್ತ॒ನೋ॑ ಯ॒ತತೇ॑ ಭೂ॒ವ್ಯೋ॑ಪ॒ರ್ಯನ॒ಂತಂ ಶು॒ಷ್ಕಮು॑ದಿಯ॒ರ್ತಿ
 ಭಾ॒ನುನಾ॑ ।

ಅಭ್ರಾದಿವ ಪ್ರ ಸ್ತನಯಂತಿ ವೃಷ್ಟಯಃ ಸಿಂಧುರ್ಯದೇತಿ ವೃಷಭೋ ನ
ರೋರುವತ್ || ೩ ||

|| ಸದಪಾಠಃ ||

ದಿವಿ ಸ್ತನಃ | ಯತತೇ | ಭೂಮ್ಯಾ | ಉಪರಿ | ಅನಂತಂ | ಶುಷ್ಕಂ | ಉತ್ | ಇಯತಿ | ಭಾನುನಾ |
ಅಭ್ರಾತ್ ಇವ | ಪ್ರ | ಸ್ತನಯಂತಿ | ವೃಷ್ಟಯಃ | ಸಿಂಧುಃ | ಯತ್ | ಏತಿ | ವೃಷಭಃ | ನ | ರೋರು-
ವತ್ || ೩ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಭೂಮ್ಯೋಪರಿ ಭೂಮೇರುಪರಿ ಪ್ರವರ್ತಮಾನಃ ಸ್ತನೋ ದಿವಿ ಯತತೇ | ಗಚ್ಛತಿ | ದಿವಂ
ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ | ಸೇಯಂ ಸಿಂಧುರನಂತಮಪರ್ಯಂತಂ ಶುಷ್ಕಂ ವೇಗಂ ಭಾನುನಾ ದೀಪ್ತೇನೋರ್ಮಿ-
ನೋದಿಯತಿ | ಉದ್ಗಮಯತಿ | ಅಭ್ರಾದಿವಾಂತರಿಕ್ಷಾದ್ಯಥಾ ವೃಷ್ಟಯಃ ಪ್ರ ಸ್ತನಯಂತಿ ತದ್ವದಸ್ಯಾಃ
ಶಬ್ದಾಃ ಪ್ರಾದುರ್ಭವಂತಿ | ಯದ್ಯಥಾ ಸಿಂಧುರಿಯಂ ರೋರುವದ್ಭೃಶಂ ಶಬ್ದಯನ್ ವೃಷಭೋ ನ
ವೃಷಭ ಇವೈತಿ ಗಚ್ಛತಿ ತದೈವಂ ಭವತಿ ||

|| ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಭೂಮ್ಯಾಃ—ಪೃಥ್ವಿಯ | ಉಪರಿ—ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ | ಸ್ತನಃ—ಶಬ್ದವು | ದಿವಿ—
ಮೇಲಿನ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ | ಯತತೇ—ಪ್ರಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ (ಎಲೈ ಸಿಂಧುವೇ) | ಅನಂತಂ—ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ |
ಶುಷ್ಕಂ—ನಿನ್ನ ವೇಗವನ್ನು | ಭಾನುನಾ—ತೇಜೋರೂಪದಲ್ಲಿ | ಉದಿಯತಿ—ಪ್ರೇರಿಸಿ ಹರಡುತ್ತೀಯೆ |
ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಿಂಧುವು | ವೃಷಭೋ ನ—ವೃಷಭದಂತೆ | ರೋರುವತ್—ಶಬ್ದ
ಮಾಡುತ್ತ | ಏತಿ—ಹರಿಯುವುದೋ ಆಗ | ಅಭ್ರಾತ್—ಅಂತರಿಕ್ಷವಾದ ಮೇಘದಿಂದ | ವೃಷ್ಟಯಃ—
ವೃಷ್ಟಿಗಳು ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬೀಳುವಂತೆ | ಪ್ರ ಸ್ತನಯಂತಿ—ಸಿಂಧುವಿನ ಪ್ರವಾಹವು ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಹರಿಯುತ್ತದೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥಃ ||

ಪೃಥ್ವಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ನದಿಯು ಶಬ್ದವು ಮೇಲಿನ ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.
ಎಲೈ ಸಿಂಧುವೇ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ ನಿನ್ನ ವೇಗವನ್ನು ತೇಜೋರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಹರಡುತ್ತೀಯೆ. ಯಾವಾಗ ಸಿಂಧುವು
ವೃಷಭದಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತ ಹರಿಯುವುದೋ ಆಗ ಅಂತರಿಕ್ಷವಾದ ಮೇಘದಿಂದ ವೃಷ್ಟಿಯು ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡು
ಬೀಳುವಂತೆ, ಸಿಂಧುವಿನ ಪ್ರವಾಹವು ಶಬ್ದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹರಿಯುತ್ತದೆ.

English Translation

The sound goes forth in heaven above the earth; (Sindhu) with shining wave animates his endless speed; as rains issue thundering from the cloud, so Sindhu, (thunders) when it advances roaring like a bull.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ನಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುವನಿಯು ಹರಿಯುವ ವೇಗವನ್ನೂ ಹರಿಯುವಾಗ ಮಾಡುವ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದೆ. ಪ್ರವಾಹದ ಭೋಗರೆಯುವ ಶಬ್ದವನ್ನು ಭಾರಿಯಾದ ಮಳೆಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದೆ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಅಭಿ॑ ತ್ವಾ॑ ಸಿಂಧೋ॑ ಶಿಶು॑ಮಿನ್ನ॑ ಮಾತ॑ರೋ॑ ವಾಶ್ರಾ॑ ಅರ್ಷ॑ಂತಿ॒ ಪಯ॑ಸೇ॒ವ
ಧೇ॒ನವಃ॑ ।

ರಾಜೇ॑ವ॒ ಯುಧ್ವಾ॑ ನಯ॒ಸಿ ತ್ವಮಿ॒ತ್ಸ್ಯಿಚೌ॒ ಯದಾ॑ಸಾ॒ನುಗ್ರಂ॑ ಪ್ರ॒ವತಾ॑ಮಿ॒ನ-
ಕ್ಷಸಿ॑ || ೪ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಅ॒ಭಿ | ತ್ವಾ॑ | ಸಿಂಧೋ॑ ಇತಿ॑ | ಶಿಶುಂ॑ | ಇತ್ | ನ | ಮಾತ॑ರಃ | ವಾಶ್ರಾಃ | ಅರ್ಷ॑ಂತಿ | ಪಯ॑ಸ್ಯ ಇವ |
ಧೇ॒ನವಃ॑ ।

ರಾಜಾ॑ಯ ಇವ | ಯುಧ್ವಾ॑ | ನಯ॒ಸಿ | ತ್ವಂ | ಇತ್ | ಸಿಚೌ॑ | ಯತ್ | ಅಸಾಂ॑ | ಅಗ್ರಂ॑ | ಪ್ರ॒ವತಾಂ॑ |
ಇನ॑ಕ್ಷಸಿ || ೪ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಹೇ ಸಿಂಧೋ ತ್ವಾ ತ್ವಾಂ ಶಿಶುಮಿನ್ನ ಮಾತರಃ ಪುತ್ರಮಿವ ವಾಶ್ರಾಃ ಶಬ್ದಯಂತ್ಯ ಇತರಾ ನದ್ಯೋಽಭ್ಯರ್ಷಂತಿ | ಅಭಿಗಚ್ಯಂತಿ | ಪಯಸೇವ ಧೇನವಃ ಪಯಸಾ ಯುಕ್ತಾ ನವಪ್ರಸೂತಿಕಾ ಗಾವ ಇವ | ಕಿಂಚಿ ಯುಧ್ವಾ ಯದ್ಧಕ್ವದ್ರಾಜೇವ ತ್ವಮಿತ್ಸ್ಯಮೇವ ಸಿಚೌ ಸಿಚ್ಯಮಾನೌ ತಚೌ ನಯಸ್ಯದಕಪೂರಂ ಯದ್ಯದಾಸಾಂ ಪ್ರವತಾಂ ತ್ವಯಾ ಸಹ ಗಚ್ಯಂತೀನಾನುಗ್ರಮಗ್ರ ಇನಕ್ಷಸಿ ವ್ಯಾಪ್ನೋಷಿ ಸರ್ವಾಸಾಂ ಪುರತೋ ಗಚ್ಯಸಿ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥಃ ||

ಸಿಂಧೋ—ಎಚ್ಚೆ ಸಿಂಧುವೇ | ಮಾತರಃ—ತಾಯಿಯರು | ಶಿಶುಮಿನ್ನ—ತಮ್ಮ ಪುತ್ರರನ್ನು ಕರೆದು ಕೂಗುವಂತೆ | ವಾಶ್ರಾಃ—ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕ ಇತರ ನದಿಗಳು | ಪಯಸಾ—ಕ್ಷೀರದಿಂದ ತುಂಬಿದ | ಧೇನವ ಇವ—ಗೋವುಗಳಂತೆ | ತ್ವಾ ಅಭ್ಯರ್ಷಂತಿ—ನಿನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬರುತ್ತಿವೆ | ಯತ್—ಯಾವಾಗ | ಅಸಾಂ ಪ್ರವತಾಂ—ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹರಿಯುವ ಇತರ ನದಿಗಳ | ಅಗ್ರಂ—ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ | ಇನಕ್ಷಸಿ—ನೀನು ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತಾ

ಪ್ರವಹಿಸುವೆಯೋ ಆಗ | ಯುದ್ಧಾ—ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವ | ರಾಜೀವ—ರಾಜನಂತೆ | ಸಿಂಹಾ—
ತೊಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ ದಡಗಳನ್ನು | ನಯಸಿ—ದಾಟಿ ಮುನ್ನುಗ್ಗುತ್ತೀಯೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಸಿಂಧುವೇ, ತಾಯಿಯರು ಆದರದಿಂದ ಪುತ್ರರನ್ನು ಕರೆದು ಕೂಗುವಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡತಕ್ಕ ಇತರ ಉಪನದಿಗಳು ಸ್ವೀರಯುಕ್ತವಾದ ಧೇನುಗಳಂತೆ ನಿನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬರುತ್ತಿವೆ. ನಿನ್ನೊಡನೆ ಹರಿಯುವ ಇತರ ನದಿಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಯಾವಾಗ ಪ್ರವಹಿಸುವೆಯೋ ಆಗ ನೀನು ರಾಜನಂತೆ ಎರಡು ದಡಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತೀಯೆ.

English Translation

Like mothers crying for their sons, (the other rivers) hasten toward you, Sindhu, like milch cows with their milk ; you lead your two wings like a king going to battle when you march in the van of the streams that are descending (with you).

| ಏಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಪನದಿಗಳ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಅಗತಾನೆ ಕರುವನ್ನು ಕಾಕಿರುವ ಗೋವುಗಳು ಯಾವಿರೀತಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಗುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಕರುಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗುವವೋ ಅದರಂತೆ ನಿನ್ನ ಉಪನದಿಗಳು ಪ್ರವಹಿಸುವಾಗ ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಾ ನಿನ್ನನ್ನು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಈ ನದಿಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ನೀನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದು ಅವುಗಳ ಉದಕಗಳೊಡನೆ ನಿನ್ನ ದಡಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ತುಂಬಿ ಯುದ್ಧಮಾಡುವ ರಾಜನ ಗಮನದಂತೆ ಹರಿಯುತ್ತಾ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತೀಯೆ ಎಂದು ಮುಖ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯವು.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಇಮಂ ಮೇ ಗಂಗೆಯಮುನೇ ಸರಸ್ವತಿ ಶುತುದ್ರಿ ಸ್ತೋಮಂ ಸಚತಾ
ಪರುಷ್ಣಾ |

ಅಸಿಕ್ವಾ ನುರುದ್ವಧೇ ವಿತಸ್ತಯಾರ್ಜೀಕೀಯೇ ಶೃಣುಹ್ಯಾ ಸುಷೋ-
ನುಯಾ || ೫ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ಇಮಂ | ಮೇ | ಗಂಗೆ | ಯಮುನೇ | ಸರಸ್ವತಿ | ಶುತುದ್ರಿ | ಸ್ತೋಮಂ | ಸಚತ | ಪರುಷ್ಣಿ | ಅ

ಅಸಿಕ್ವಾ | ನುರುತ್ವಧೇ | ವಿತಸ್ತಯಾ | ಅರ್ಜೀಕೀಯೇ | ಶೃಣುಹಿ | ಅ | ಸುಷೋನುಯಾ || ೫ ||

|| ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ ||

ಅತ್ರ ಪ್ರಧಾನಭೂತಾಃ ಸಪ್ತ ನದ್ಯಸ್ತದವಯವಭೂತಾ ನದ್ಯಸ್ತಿಸ್ತ್ರಃ ಸ್ತ್ರಾಯಂತೇ | ಹೇ ಗಂಗೆ ಹೇ ಯಮುನೇ ಹೇ ಸರಸ್ವತಿ ಹೇ ಶುತುದ್ರಿ ಹೇ ಪರುಷ್ಣಿ | ಹೇ ಅಸಿಕ್ನಿವಯವಭೂತಯಾ ಸಹಿತೇ ಮರುದ್ವ್ಯಭೇ ಹೇ ವಿತಸ್ತಯಾ ಸುಷೋಮಯಾ ಚ ಸಹಿತ ಅರ್ಜೀಕೀಯೇ ತ್ವಂ ಚಿ ಏವಂ ಸಪ್ತ ನದ್ಯಃ ಯೂಯಿಂ ನೇ ಸ್ತೋಮಂ ಸ್ತೋತ್ರಮಸ್ತದೀಯಮಾ ಸಚತ | ಆಸೇವಧ್ವಂ | ಶೃಣುಹಿ | ಶೃಣುತ | ಅರ್ಜೀಕೀಯಾಯಾ ವಿತಸ್ತಯಾ ಸುಷೋಮಯಾ ಚ ಸಾಹಿತೈಂ ನಿರುಕ್ತ ಉಕ್ತಂ | ವಿತಸ್ತಯಾ ಚಾರ್ಜೀಕೀಯ ಆ ಶೃಣುಹಿ ಸುಷೋಮಯಾ ಚೇತಿ | ಅತ್ರ ಗಂಗಾ ಗಮನಾದಿತ್ಯಾದಿ ನಿರುಕ್ತಂ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ | ೯-೨೬ | || ೬ ||

|| ಶ್ರುತಿಪದಾರ್ಥ ||

ಗಂಗೆ—ಎಲೈ ಗಂಗಾನದಿಯೇ | ಯಮುನೇ—ಎಲೈ ಯಮುನೆಯೇ | ಸರಸ್ವತಿ—ಎಲೈ ಸರಸ್ವತಿಯೇ | ಶುತುದ್ರಿ—ಎಲೈ ಶುತುದ್ರಿಯೇ | ಪರುಷ್ಣಿ—ಎಲೈ ಪರುಷ್ಣಿಯೇ | ಅಸಿಕ್ನಿ—ಅಸಿಕ್ನೀ ನದಿಯೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ | ಮರುದ್ವ್ಯಭೇ—ಎಲೈ ಮರುದ್ವ್ಯಧಾನದಿಯೇ | ವಿತಸ್ತಯಾ—ವಿತಸ್ತಾನದಿಯಿಂದಲೂ | ಸುಷೋಮಯಾ—ಸುಷೋಮಾನದಿಯೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿದ | ಅರ್ಜೀಕೀಯೇ—ಎಲೈ ಅರ್ಜೀಕಾನದಿಯೇ | ನೇ—ನನ್ನಿಂದ ಪಠಿತವಾದ | ಇವಂ ಸ್ತೋಮಂ—ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು | ಆ ಶೃಣುತ—ಕೇಳಿರಿ | ಆ ಸಚತ—ಸೇವಿಸಿರಿ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಎಲೈ ಗಂಗೆಯೇ, ಎಲೈ ಯಮುನೆಯೇ, ಎಲೈ ಸರಸ್ವತಿಯೇ, ಎಲೈ ಶುತುದ್ರಿಯೇ, ಎಲೈ ಪರುಷ್ಣಿಯೇ, ಅಸಿಕ್ನಿಯೊಡಗೂಡಿದ ಎಲೈ ಮರುದ್ವ್ಯಭೆಯೇ, ವಿತಸ್ತೆಯೊಡನೆಯೂ, ಸುಷೋಮಾನದಿಯೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿದ ಎಲೈ ಅರ್ಜೀಕಾನದಿಯೇ, ನನ್ನಿಂದ ಪಠಿತವಾದ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿರಿ. ಮತ್ತು ಸೇವಿಸಿರಿ.

English Translation

Accept this my praise, Ganga, Yamuna, Sarasvati, Shutudri, Parushni, Marudvridha with Asikni and Vitasta ; listen, Arjikiya with Sushoma.

|| ವಿಶೇಷವಿವರಗಳು ||

ಈ ಏಳು ಮುಖ್ಯನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳ ಜತೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ನದಿ ಅಥವಾ ಉಪನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. ಗಂಗೆ, ಯಮುನೆ, ಸರಸ್ವತಿ, ಶುತುದ್ರಿ, ಪರುಷ್ಣಿ, ಅಸಿಕ್ನಿ ಮರುದ್ವ್ಯಭೇ, ವಿತಸ್ತಿ ಅರ್ಜೀಕೀ ಸುಷೋಮಾ ಎಂಬ ಹತ್ತು ನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಇಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗವೆ. ಈ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಯಾಸ್ಕರು ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿದಾರೆ—

ಇಮಂ ನೇ ಗಂಗೇ ಯಮುನೇ ಸರಸ್ವತಿ ಶುತುದ್ರಿ ಪರುಷ್ಣಿ ಸ್ತೋಮನೂಸೇವಧ್ವಮುಸಿಕ್ವಾಃ
ಚ ಸಹ ಮರುದ್ವೈಘೇ ವಿತಸ್ತಯಾ ಚಾರ್ಜೀಕೀಯಾ ಅಶ್ವಣುಹಿ ಸುಷೋಮಯಾ ಚೇತಿ
ಸಮಸ್ತಾರ್ಥಃ ||

ಅಥೈಕಪದನಿರುಕ್ತಂ—ಗಂಗಾ ಗಮನಾತ್ ||

ಯಮುನಾ ಪ್ರಯುನತೀ ಗಚ್ಛತೀತಿ ವಾ ಪ್ರವಿಯುತಂ ಗಚ್ಛತೀತಿ ವಾ ||

ಸರಸ್ವತೀ ಸರ ಇತ್ಯುದಕನಾಮ ಸರ್ವೇಶ್ವದ್ವತೀ ||

ಶುತುದ್ರೀಶುದ್ರಾವಿಣೀ ಕ್ಷಿಪ್ರದ್ರಾವಿಣ್ಯಾಶು ತುನ್ನೇವ ದ್ರವತೀತಿ ವಾ ||

ಇರಾವತೀಂ ಪರುಷ್ಣೀತ್ಯಾಕುಃ—ಪರ್ವತೀ ಭಾಸ್ವತೀ ಕುಟಿಲಗಾಮಿನೀ ||

ಅಸಿಕ್ವೈಶುಕ್ಲಾಸಿತಾ—ಸಿತಮಿತಿ ವರ್ಣನಾಮ ತತ್ಪ್ರತಿಷೇಧೋಽಸಿತಂ ||

ಮರುದ್ವೈಧಾಃ ಸರ್ವಾ ನಮ್ಯೋಮರುತ ಏನಾ ವರ್ಧಯಂತಿ ವಿತಸ್ತಾವಿದಗ್ಧಾ ವಿವೃದ್ಧಾ
ಮಹಾಕೂಲಾ ||

ಅರ್ಜೀಕೀಯಾಂ ವಿಸಾಡಿತ್ಯಾಕುಃ | ಐ.ಜೀಕಪ್ರಭವಾ ವರ್ಜುಗಾಮಿನೀ ವಾ ವಿಸಾಡ್ವಿಪಾಟಿ.

ನಾದ್ವಾ ವಿಸ್ರಾಶನಾದ್ವಾ ವಿಸ್ರಾಪಶಾಡ್ವಾ ಪಾಶಾ ಅಸ್ಯಾಂ ವ್ಯಪಾಶ್ಯಂತ ನಸಿಷ್ಯಸ್ಯ ಮುಮೂ-
ರ್ಷತಸ್ತಸ್ಮಾದ್ವಿಪಾಡುಚ್ಯತೇ || ಪೂರ್ವಮಾಸೀದುರುಂಜಿರಾ ||

ಸುಷೋಮಾ ಸಿಂಧುರ್ಯದೇನಾಮಭಿಪ್ರಸುವಂತಿ ನದ್ಯಃ ||

ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಯಂದನಾತ್ ||

(ಸಿ. ೯-೨೬)

ಎಲೈ ಗಂಗೆ, ಯಮುನೇ, ಸರಸ್ವತಿ, ಪರುಷ್ಣಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಶುತುದ್ರಿ, ಅಸಿಕಿ ಯೊಡನಿರುವ ಮರುದ್ವೈಘೆ,
ವಿತಸ್ತೆಯೊಡನಿರುವ ಅರ್ಜೀಕೀಯೇ, ನೀವೆಲ್ಲರೂ ನಾನು ಪಠಿಸುತ್ತಿರುವ ಈ ಸ್ತೋತ್ರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಎಂದು ಈ ಋಕ್ಕಿನ
ಒಟ್ಟರ್ಥವು. ಈ ಗಂಗಾದಿಪ್ರತಿಶಬ್ದಕ್ಕೂ ನಿರುಕ್ತವನ್ನು ಎಂದರೆ ಅವಯವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು—

ಗಂಗಾ—ಹೋಗು (ಪ್ರವಹಿಸು) ಎಂಬರ್ಥವಿರುವ ಗಮ್ಲೈಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಗಮನಾರ್ಥವಾಚಕ
ಶಬ್ದದಿಂದ ಗಂಗಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

ಯಮುನಾ—ಇತರ ನದಿಗಳೊಡನೆ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗಿ (ಸೇರಿ) ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ನಿಧಾನವಾಗಿ
ಅಥವಾ ಶಬ್ದ ರಹಿತವಾಗಿ ಹರಿಯುವುದರಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ ಯಮುನಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸರಸ್ವತೀ—ಸರಃ ಎಂದರೆ ಉದಕವು. ಉದಕವುಳ್ಳ ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೀರಿರುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ನಿಲ್ಲದೆ
ಸರಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ (ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ) ಈ ನದಿಗೆ ಸರಸ್ವತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.

ಶುತುದ್ರಿ—ವೇಗವಾಗಿ ಓಡಿಹೋಗುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ವೇಗವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಇತರರ
ವೈರಣಿಯಿಂದ ಓಷುವನಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಪ್ರವಹಿಸುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ ಶುತುದ್ರಿ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಪರುಷ್ಣೀ—ಇರಾವತೀನದಿಯನ್ನೇ ಪರುಷ್ಣಿನದಿಯೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಪರುಷ್ಣಿ ಎಂದರೆ ಪರ್ವ ಅಥವಾ ಗಿಣ್ಣು (ಗಂಟು) ಗಳುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ನದಿಯು ಡೊಂಕುಡೊಂಕಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ ಪರುಷ್ಣೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಅಸಿಕ್ವೀ—ಬೆಳ್ಳಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಕಪ್ಪಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಸಿತಂ ಎಂದರೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವುದು. ಅಸಿತವೆಂದರೆ ಬೆಳ್ಳಗಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಕಪ್ಪಾಗಿರುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಈ ನದಿಯು ನೀರು ಶುಭ್ರವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಪ್ಪುಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ ಅಸಿಕ್ವೀ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು.

ಮರುದ್ವ್ಯಭೇ—ಇತರ ಎಲ್ಲಾ (ಇದರ ಉಪನದಿಗಳು) ನದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಗಾಳಿಯಿಂದಲೂ ಈ ನದಿಯು ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಉಕ್ಕಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಮರುದ್ವ್ಯಭೆಯೆಂದು ಹೆಸರು.

ವಿತಸ್ತಾ—ಸುಟ್ಟಿಲ್ಲದ ಎಂದರೆ ಹಸಿಯ ಜಿಗುಟುಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಎತ್ತರವಾದ ದಡಗಳುಳ್ಳ ನದಿ ಎಂದರ್ಥವು.

ಆರ್ಜೀಕೀಯಾ—ಇದಕ್ಕೆ ವಿಪಾಡ್ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಈ ನದಿಯು ಋಜುಕ ಎಂಬ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಡೊಂಕು (ತಿರುವು) ಗಳಲ್ಲದೆ ನೇರವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ನದಿಗೆ ಆರ್ಜೀಕೀಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ವಿಪಾಟ್—ಈ ನದಿಯು ಹರಿಯುವಾಗ ತನ್ನ ದಡಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಹರಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ತನ್ನನ್ನು ಬಂಧಿಸಿರುವ ಎರಡು ದಡಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಹರಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ದಡಗಳಿಂದಾಚೆಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹಬ್ಬಿ ಹರಿಯುವುದರಿಂದಲೂ ಈ ನದಿಗೆ ವಿಪಾಡ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠಯುಷಿಯ ಪುತ್ರರು ಮೃತರಾಗಲು ಪುತ್ರಲೋಕವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಆ ಋಷಿಯು ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಬಯಸಿ ತನ್ನನ್ನು ಪಾತ್ (ಹಗ್ಗ) ಗಳಿಂದ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಈ ವಿಪಾಟ್ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದನು. ಆದರೆ ಆ ನದಿಯು ಇವನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲಿಚ್ಛಿಸದೆ ಇವನ ಪಾಶಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹಾಕಿ ಬದುಕಿಸಿತು. ಈ ರೀತಿ ಪಾಶಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹಾಕಿದುದರಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ ವಿಪಾಟ್ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಈ ನದಿಗೆ ಉರುಂಜಿರಾ—ಬಹಳವಾದ ನೀರಳ್ಳ ನದಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದ್ದಿತು.

ಸುಷೋಮಾ—ಈ ನದಿಗೆ ಸಿಂಧೂನದಿಯೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ನದಿಗಳೂ (ಇದರ ಉಪ ನದಿಗಳೂ) ಇದರೊಡನೆ ಸೇರುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ಸಂಗಮಕ್ಕಾಗಿ) ಇದರ ಬಳಿಗೆ ಹರಿದುಹೋಗುವವು. ಸಿಂಧು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹರಿಯುವುದು ಎಂದರ್ಥವು. ಕೆಲವರು ಈ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಸೋಮಲತೆಗಳು ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ನದಿಗೆ ಸುಷೋಮಾ (ಸು+ಸೋಮ) ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ.

• ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ •

ತೃಷ್ಠ್ವಾನುಯಾ ಪ್ರಥಮಂ ಯಾತನೇ ಸಜೂಃ ಸುಸರ್ತಾ ರಸಯಾ ಶ್ವೇತ್ಯಾ
ತ್ಯಾ ।

ತ್ವಂ ಸಿಂಧೋ ಕುಭಯಾ ಗೋಮತೀಂ ಕ್ರಮುಂ ನೇಹತ್ವಾ ಸರಥಂ
ಯಾಭಿರೀಯಸೇ || ೬ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ತ್ವಂ ಸಿಂಧೋ ಇತಿ | ಕುಭಯಾ | ಗೋಮತೀಂ | ಕ್ರಮುಂ | ನೇಹತ್ವಾ | ಸರಥಂ | ಯಾಭಿಃ |
ಈಯಸೇ || ೬ ||

• ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ •

ಹೇ ಸಿಂಧೋ ತ್ವಂ ಕ್ರಮುಂ ಕ್ರಮಣಶೀಲಾಂ ಗೋಮತೀಂ ನದೀಂ ಯಾತನೇ ಪ್ರತಿಯಾತುಂ
ಪರ್ವತಾದವರೂಢಾ ಪ್ರಥಮಂ ತೃಷ್ಣಾಮಯಾ ನದ್ಯಾ ಸಜೂಃ ಸಂಗತಾಸಿ | ಪಶ್ಚಾತ್ಪ್ರಸಾರ್ವಾ ರಸಯಾ
ಶ್ವೇತ್ಯಾ ತ್ಯಾ ಕುಭಯಾ ನೇಹತ್ವಾ ಚ ಸಹ ಸಜೂರ್ಭವ ಯಾಭಿಸ್ತ್ವಂ ಸರಥಂ ಸಮಾನಂ
ರಥಮಾರುಹ್ಯೇಯಸೇ | ಗಚ್ಛಿಸಿ ||

• ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ •

ಸಿಂಧೋ—ಎಲೈ ಸಿಂಧುನದಿಯೇ ತ್ವಂ—ನೀನು | ಕ್ರಮುಂ—ಪ್ರವಹಿಸತಕ್ಕ | ಗೋಮತೀಂ—
ಗೋಮತೀನದಿಯೊಂದಿಗೆ | ಯಾತನೇ—ಹೋಗಿ ಸೇರಲು | ಪ್ರಥಮಂ—ಮೊದಲು | ತೃಷ್ಣಾಮಯಾ—
ತೃಷ್ಣಾಮಾನದಿಯೊಡನೆ | ಸಜೂಃ—ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದೀಯೆ (ಮತ್ತು) | ಯಾಭಿಃ—ಯಾವ ನದಿಗಳೊಂದಿಗೆ
ಸರಥಂ—ಸಮಾನವಾದ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿ | ಈಯಸೇ—ನೀನು ಹೋಗುವೆಯೋ ಅಂತಹ | ಸುಸತ್ವಾ—
ಸುಸರ್ತುವಿನೊಂದಿಗೂ | ರಸಯಾ—ರಸೆಯೊಂದಿಗೂ | ಶ್ವೇತ್ಯಾ—ಶ್ವೇತೆಯೊಂದಿಗೂ | ಕುಭಯಾ—
ಕುಭಿಯೊಂದಿಗೂ | ತ್ಯಾ—ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ | ನೇಹತ್ವಾ—ನೇಹಂತುವಿನೊಂದಿಗೂ ಸೇರಿ ಪ್ರವಹಿಸು.

• ಭಾವಾರ್ಥ •

ಎಲೈ ಸಿಂಧುನದಿಯೇ, ಪ್ರವಹಿಸುವ ಗೋಮತೀನದಿಯೊಡನೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಲು ಮೊದಲು ತೃಷ್ಣಾಮಾ
ನದಿಯೊಡನೆ ಸಂಗಮಿಸಿದ್ದೀಯೆ. ಮತ್ತು ಅದರಂತೆಯೇ, ನಿನ್ನೊಡನೆ ಸಮಾನವಾದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು
ಅರ್ಹವಾದ ಸುಸರ್ತು, ರಸಾ, ಶ್ವೇತಾ, ಕುಭಾ, ಮೇಹಂತು ಈ ನದಿಗಳೊಡನೆಯೂ ಸೇರಿ ಪ್ರವಹಿಸು.

English Translation

You, Sindhu, in order to reach to swift-moving Gomati, have united
yourself first with the Trishtama : (now be united) with the Susartu, the
Rasa, the Shweti, the Kubha, and the Mehatnu, in conjunction with which
streams you advance.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಈ ಋಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುನದಿಯ ಉಪನದಿಗಳಾದ ಗೋಮತಿ, ತೃಷ್ಯಾಮಾ, ಸುಸರ್ತು, ರಸಾ, ಶ್ವೇತಿ, ಕುಭಾ, ಮೇಹಂತು ಎಂಬ ನದಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ರಸಾ ಎಂಬ ನದಿಯ ಹೆಸರು ಈ ಮಂಡಲದ ೧೦೮ ನೇ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ನಾವು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಪತ್ತಾಪಮಾಡಿದೇವೆ. ಇತರ ನದಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಏನೂ ತಿಳಿದಿರುವುದಿಲ್ಲ.

• ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ •

ಋಜೀತ್ಯೇನೀ ರುಶತೀ ಮಹಿತ್ವಾ ಪರಿ ಜ್ರಯಾಂಸಿ ಭರತೇ ರಜಾಂಸಿ |

ಅದಬ್ಧಾ ಸಿಂಧುರಪಸಾಮಪಸ್ತಮಾಶ್ವಾ ನ ಚಿತ್ರಾ ವಪುಷೀವ ದರ್ಶತಾ || ೨ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ಋಜೀತೀ | ಏನೀ | ರುಶತೀ | ಮಹಿತ್ವಾ | ಪರಿ | ಜ್ರಯಾಂಸಿ | ಭರತೇ | ರಜಾಂಸಿ |

ಅದಬ್ಧಾ | ಸಿಂಧುಃ | ಅಪಸಾಂ | ಅಪಸ್ತಮಾ | ಅಶ್ವಾ | ನ | ಚಿತ್ರಾ | ವಪುಷೀವ | ದರ್ಶತಾ || ೨ ||

• ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ •

ಋಜೀತ್ಯಜುಗಾಮಿನೈನೀ ಶ್ವೇತವರ್ಣಾ ರುಶತೀ ದೀಪ್ಯಮಾನಾ ಸಿಂಧುರ್ಜ್ರಯಾಂಸಿ ವೇಗವಂತಿ ರಜಾಂಸ್ಯುದಕಾನಿ ಪರಿ ಭರತೇ | ಪ್ರಭರತಿ | ತಾದ್ಯತ್ಯದಬ್ಧಾಹಿಂಸಿತಾ ಸಿಂಧುರಪಸಾಂ ಕರ್ಮವತೀನಾಂ ಮಧ್ಯೇಪಸ್ತಮಾ ನೇಗಾಖ್ಯಕರ್ಮವತೀ ಭವತಿ | ಅಶ್ವಾ ನ ವಡವೇವ ಚಿತ್ರಾ ಚಾಯನೀಯಾ ವಪುಷೀ ವಪುಷ್ಮತೀ ಯೋಷಿದಿವ ದರ್ಶತಾ ದರ್ಶನೀಯಾ ಭವತಿ ||

• ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ •

ಋಜೀತೀ—ನೇರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವಳೂ | ಏನೀ—ವಿಕೇ ವರ್ಣವುಳ್ಳವಳೂ | ರುಶತೀ—ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳೂ ಆದ ಸಿಂಧುವು | ಮಹಿತ್ವಾ—ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ | ಜ್ರಯಾಂಸಿ—ವೇಗವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳುಳ್ಳ | ರಜಾಂಸಿ—ಉದಕಗಳನ್ನು, ಪರಿ ಭರತೇ—ಹೊರುತ್ತಾಳೆ | ಅದಬ್ಧಾ—ಅಹಿಂಸಿತಳಾದ | ಸಿಂಧುಃ—ಸಿಂಧುವು | ಅಪಸಾಂ—ಪ್ರವಾಹಾತ್ಮಕವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳ ನದಿಗಳ ನಡುವೆ | ಅಪಸ್ತಮಾ—ಅತಿಶಯವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವಳಾಗಿ ಇರುತ್ತಾಳೆ | ಅಶ್ವಾ ನ—ಕುದುರೆಯಂತೆ | ಚಿತ್ರಾ—ಆಕರ್ಷಕಳಾಗಿಯೂ | ವಪುಷೀ ಇವ—ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ | ದರ್ಶತಾ—ಸುಂದರರೂಪವುಳ್ಳವಳಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾನಾರ್ಥಃ ||

ನೇರವಾದ ಗಮನವುಳ್ಳವಳೂ, ಶುಭ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳವಳೂ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನಳೂ ಆದ ಸಿಂಧುವು ತನ್ನ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ವೇಗವಾದ ಪ್ರವಾಹಗಳುಳ್ಳ ಉದಕಗಳನ್ನು ಹೊರುತ್ತಾಳೆ. ಅಹಿಂಸಿತಳಾದ ಸಿಂಧುವು ಪ್ರವಾಹಾತ್ಮಕವಾದ

ಕರ್ಮವುಳ್ಳ ನದಿಗಳ ನಡುವೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವಳಾಗಿ ಇರುತ್ತಾಳೆ. ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆಯಂತೆ ಅಕರ್ಷಕಳಾಗಿಯೂ, ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ದರ್ಶನೀಯಳಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

Straight-flowing, white-coloured, bright-shining (Sindhu) bears along in its might the rapid waters; the inviolable Sindhu, the most efficacious, is speckled like a mare, beautiful as a handsome woman.

• ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ •

ಸ್ವಶ್ವಾ ಸಿಂಧುಃ ಸುರಥಾ ಸುವಾಸಾ ಹಿರಣ್ಯಯೀ ಸುಕೃತಾ ವಾಜಿನೀವತೀ |
 ಊರ್ಣಾವತೀ ಯುವತಿಃ ಸೀಲಮಾವತ್ಯುತಾಧಿ ವಸ್ತೇ ಸುಭಗಾ ಮಧು-
 ವೃಧಂ || ೮ ||

• ಪದಪಾಠಃ •

ಸ್ವಶ್ವಾಶ್ವಾ | ಸಿಂಧುಃ | ಸುರಥಾಃ | ಸುವಾಸಾಃ | ಹಿರಣ್ಯಯೀ | ಸುಕೃತಾ | ವಾಜಿನೀವತೀ |
 ಊರ್ಣಾವತೀ | ಯುವತಿಃ | ಸೀಲಮಾವತೀ | ಉತ | ಅಧಿ | ವಸ್ತೇ | ಸುಭಗಾ | ಮಧುವೃಧಂ ||

• ಸಾಯಣಭಾಷ್ಯಂ •

ಸೀಯಂ ಸಿಂಧುಃ ಸ್ವಶ್ವಾ ಶೋಭನಾಶ್ವೋಪೇತಾ ಸುರಥಾ ಶೋಭನರಥಾ ಸುವಾಸಾಃ ಶೋಭನವಸ್ತ್ರೋಪೇತಾ ಹಿರಣ್ಯಯೀ ಹಿರಣ್ಯಯಾಭರಣಾ ಸುಕೃತಾ ವಾಜಿನೀವತ್ಯನ್ನವತ್ಯೂರ್ಣಾವತೀ | ತಸ್ಯಾಃ ಸಮೀಪದೇಶೇ ಹಿ ಸಂತ್ಯೂರ್ಣಾ ಯಾಸಾಂ ರೋಮಭಿಃ ಕಂಬಲಾಃ ಕ್ರಿಯಂತೇ | ಯುವತಿನಿತ್ಯತರುಣೀ ಸರ್ವದಾಹೀನೋದಕಾ ಸೀಲಮಾವತೀ | ಸೀರಾಣಿ ಯಯೌಷಧ್ಯಾ ರಜ್ಜು ಭೂತಯಾ ಬಧ್ಯಂತೇ ಸಾ ಸೀಲಮೇತಿ ನಿಗದ್ಯತೇ ಕೃಷೀವಲ್ಯೇಃ | ತಾವೃಗೋಷಧ್ಯುಪೇತಾ | ಉತಾಪಿ ಚ ಸುಭಗಾ ಸಿಂಧುರ್ಮಧು-ವೃಧಂ ಮಧುವರ್ಧಕಂ ನಿಗುಂಡ್ಯಾದಿಕಮಧಿ ವಸ್ತೇ | ಅಚ್ಚಾದಯತಿ | ತಸ್ಯಾಸ್ತೀರೇ ನಿಗುಂಡ್ಯಾದೀನಿ ಬಹೂನಿ ಸಂತಿ ||

• ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥಃ •

ಸಿಂಧುಃ—ಸಿಂಧುನದಿಯು | ಸ್ವಶ್ವಾ—ಉತ್ತಮವಾದ ಆರ್ಜಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಯೂ | ಸುರಥಾ—ಉತ್ತಮವಾದ ರಥಗಳನ್ನುಳ್ಳವಳಾಗಿಯೂ | ಸುವಾಸಾಃ—ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉಡುಪುಳ್ಳವಳೂ | ಸುಕೃತಾ—ಉತ್ತಮ

ವಾದ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವಳೂ | **ಹಿರಣ್ಯಯಾ**—ಸುವರ್ಣಾಭರಣವುಳ್ಳವಳೂ | **ವಾಜಿನೀವತೀ**—ಅನ್ನವಂತಳೂ | **ಊರ್ಣಾವತೀ**—ಉಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳೂ | **ಯುವತಿಃ**—ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳೂ | **ಸೀಲಮಾವತೀ**—ಸೀಲಮಾಸಂಜ್ಞ ಕವಾದ ನಾರುಳ್ಳ ಸಸ್ಯಗಳುಳ್ಳವಳೂ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ | **ಉತ**—ಮತ್ತು | **ಸುಭಗಾ**—ಮಂಗಳಕಾರಿಣಿಯಾದ ಸಿಂಧುವು | **ಮಧುವೃಥಂ**—ಮಧುವನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು | **ಅಧಿವಸ್ತೇ**—ಹೊದಿರುತ್ತಾಳೆ.

|| ಭಾವಾರ್ಥ ||

ಸಿಂಧುನದಿಯು ಉತ್ತಮವಾದ ಆಶ್ವಗಳುಳ್ಳವಳೂ, ರಥಗಳುಳ್ಳವಳೂ, ಉಡುಪುಗಳುಳ್ಳವಳೂ, ಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವಳೂ, ಸುವರ್ಣಾಭರಣಗಳುಳ್ಳವಳೂ, ಅನ್ನವಂತಳೂ, ಉಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಪ್ರದೇಶಗಳುಳ್ಳವಳೂ, ತಾರುಣ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವಳೂ, ಸೀಲಮಾಸಂಜ್ಞ ಕವಾದ ನಾರುಳ್ಳ ಸಸ್ಯಗಳುಳ್ಳವಳೂ ಆಗಿದ್ದಾಳೆ. ಮತ್ತು ಮಂಗಳಕಾರಿಣಿಯಾದ ಸಿಂಧುವು ಮಧುವನ್ನು ಹೇರಳವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಹೊದಿರುತ್ತಾಳೆ.

English Translation

The Sindhu, is rich in horses, rich in chariots, rich in clothes, rich in gold ornaments, well-made, rich in food, rich in wool, ever fresh, abounding in Silima plants, and the auspicious river wears honey-growing (flowers).

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಸಿಂಧುನದಿಗೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಇರುವಂತೆ ಆಶ್ವ, ರಥ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆರೋಪಿಸಿ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿದೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೇ ಪುಕ್ತಿಗೆ ಬರೆದಿರುವ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿ.

|| ಸಂಹಿತಾಪಾಠಃ ||

ಸುಖಂ ರಥಂ ಯುಯುಜೀ ಸಿಂಧುರಶ್ಮಿನಂ ತೇನ ವಾಜಂ ಸನಿಷದಸ್ಮಿನ್ನಾಜೌ |
 ಮಹಾನ್ವೈಸ್ಯ ಮಹಿನಾ ಪನಸ್ಯತೇಽದಭ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಯಶಸೋ ವಿರಸ್ಮಿನಃ || ೯ ||

|| ಪದಪಾಠಃ ||

ಸುಖಂ | ರಥಂ | ಯುಯುಜೀ | ಸಿಂಧುಃ | ಅಶ್ಮಿನಂ | ತೇನ | ವಾಜಂ | ಸನಿಷತ್ | ಅಸ್ಮಿನ್ | ಅಜೌ |
 ಮಹಾನ್ | ಹಿ | ಅಸ್ಯ | ಮಹಿನಾ | ಪನಸ್ಯತೇ | ಅದಭ್ಯಸ್ಯ | ಸ್ವಯಶಸಃ | ವಿರಸ್ಮಿನಃ || ೯ ||

• ಸಾಯಂಭಾಷ್ಯಂ •

ಸಿಂಧುದೇವತಾ ಸುಖಂ ಸುಖಕರಂ ಶೋಭನದ್ವಾರಂ ವಾತ್ಸಿನಮಶ್ವವಂತಂ ರಥಂ
ಯುಯುಜೇ | ಯುನಕ್ತಿ | ತೇನ ರಥೇನ ವಾಜಮನ್ಮಂ ಸನಿಷತ್ : ಪ್ರಯಚ್ಛತು | ಅಸ್ತಿನಾಜೌ
ಸಂಗ್ರಾಮೇ ಯಜ್ಞೇ ವಾಸ್ಯ ಸಿಂಧುರಥಸ್ಯ ಮಹಿಮಾ ಮಹಾಹ್ನಿ ಪನಸ್ಯತೇ | ಸ್ತೂಯತೇ |
ಕೀದೃಶಸ್ಯಾಸ್ಯ | ಅದಬ್ಧಸ್ಯಾಸ್ಯೈರಹಿಂಸ್ಯಸ್ಯ ಸ್ವಯಶಸಃ ಸ್ವಾಯತ್ತಕೀರ್ತೇರ್ವಿರಪ್ಪಿನಃ ಮಹನ್ನಾ-
ಮೈತತ್ | ಮಹತಃ | || ೭ ||

• ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ •

ಸಿಂಧು—ಸಿಂಧುದೇವತೆಯು | ಸುಖಂ—ಸುಖಕರವಾದುದೂ | ಅಶ್ವಿನಂ—ಅಶ್ವಯುಕ್ತವಾದುದೂ
ಆದ | ರಥಂ—ರಥವನ್ನು | ಯುಯುಜೇ—ಯೋಜಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ | ತೇನ—ಅದೇ ರಥದಿಂದ | ವಾಜಂ—
ಅನ್ನವನ್ನು | ಸನಿಷತ್—ನಮಗೆ ಒದಗಿಸಲಿ | ಅಸ್ತಿನಾ ಅಜೌ—ಈ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ | ಅದಬ್ಧಸ್ಯ—ಅಹಿಂಸಿತವೂ |
ಸ್ವಯಶಸಃ—ಸ್ವಯಂಸಂಪಾದಿತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ | ವಿರಪ್ಪಿನಃ—ಮಹತ್ವವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ | ಅಸ್ಯ—
ಈ ಸಿಂಧುದೇವತೆಯ ರಥದ | ಮಹಿಮಾ—ಮಹಿಮೆಯು | ಮಹಾನ್ ಹಿ—ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ | ಪನಸ್ಯತೇ—
ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

• ಛಾಂದಸ್ •

ಸಿಂಧುದೇವತೆಯು ಸುಖಕರವಾದುದೂ, ಅಶ್ವಯುಕ್ತವಾದುದೂ ಆದ ರಥವನ್ನು ಹೊಡಿರುತ್ತಾಳೆ.
ಅದೇ ರಥದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಒದಗಿಸಲಿ. ಅಹಿಂಸಿತವೂ, ಸ್ವಯಂಸಂಪಾದಿತವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದೂ,
ಮಹತ್ವವುಳ್ಳದ್ದೂ ಆದ ಸಿಂಧುದೇವತೆಯ ರಥದ ಮಹಿಮೆಯು ಅತ್ಯಧಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಶಂಸಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

English Translation

Sindhu has harnessed her easy-going well-horsed chariot, with it may
she bring (us) food ; the might of this inviolable, great, renowned (chariot)
at this sacrifice is praised as mighty.

|| ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳು ||

ಇಲ್ಲಿ ಸಿಂಧುನದಿಯು ಅಥವಾ ದೇವತೆಯು ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಹೊಡೆದಾಳೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಅಜೀತನವಾದ
ನದಿಗೆ ಈ ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು ತಪ್ಪಲ್ಲವೇ, ಎಂದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿ ಯಾಸ್ಯರು ಹೇಳಿರುವ ವಿವರಣೆ
ಯನ್ನು ನಾವು ಈ ಸೂಕ್ತದ ಮೊದಲನೆಯ ಋಕ್ತನ ವಿಶೇಷವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕೆಂದೇ.
ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

